

Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Enflasyona Etkisinin İncelenmesi: 2017-2024 Dönemi için ARDL Sınır Test Uygulaması

Examining the Effect of Consumer Credits on Inflation in Türkiye: ARDL Bounds Test Application for the Period 2017-2024

İrfan Ersin

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
İstanbul/Türkiye
iersin@medipol.edu.tr

Asst. Prof. Dr., İstanbul Medipol University
Vocational School Of Social Sciences
İstanbul/Turkey
ORCID: 0000-0002-7407-3654

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types
Geliş Tarihi | Received
Kabul Tarihi | Accepted
Yayın Tarihi | Published
Yayın Sezonu | Pub Date Season
Sayı | Issue
Sayfa | Pages

Araştırma | Research Article
03 Aralık | December 2024
24 Aralık | December 2024
31 Aralık | December 2024
Aralık | December
8
33-47

Atıf | Citation

Ersin, İ. (2024). Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Enflasyona Etkisinin İncelenmesi: 2017-2024 Dönemi için ARDL Sınır Test Uygulaması. *Maruf İktisat İslâm İktisadi Araştırmaları Dergisi*, (8), 33-47.
DOI: 10.58686/marufiktisat.1595393

İntihal | Plagiarism | Telif Hakkı | Copyright

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
Yayıncı | Published by
Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı
Maruf Education Research and Solidarity Foundation

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını
CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.
Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İrfan Ersin).

Türkiye'de Tüketici Kredilerinin Enflasyona Etkisinin İncelenmesi: 2017-2024 Dönemi için ARDL Sınır Test Uygulaması

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinin tüketici fiyat endeksi (TÜFE) üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini incelemektedir. 2017-2024 dönemine ait aylık veriler, ARDL sınır testi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma, tüketici kredi piyasalarındaki gelişmelerin enflasyon üzerindeki dinamik etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sonuçlar, taşıt kredilerindeki artışların kısa vadede enflasyonu artırdığını, konut kredilerinin uzun vadede enflasyonist baskıları azalttığını ve ihtiyaç kredilerinin ise kısa vadede TÜFE üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, ihtiyaç kredilerinin zamanla değişken etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Çalışma, tüketici kredilerinin enflasyon üzerindeki farklı etkilerini ortaya koyarak, kredi politikalarının ekonomik istikrar üzerindeki kritik rolüne dikkat çekmektedir. Özellikle, ihtiyaç kredilerinin yönetilmesinin enflasyonist baskıları azaltmada önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, makroekonomik politika yapıcılarının kredi türlerine özel düzenlemeler geliştirmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Kredileri, Enflasyon, ARDL Sınır Testi

JEL Sınıflandırması: E51, E31, C32

Examining the Effect of Consumer Credits on Inflation in Türkiye: ARDL Bounds Test Application for the Period 2017-2024

Abstract

This study examines the short-term and long-term effects of housing, vehicle and consumer loans on the consumer price index (CPI) in Turkey. Monthly data for the period 2017-2024 were analyzed using the ARDL bounds test method. The study aims to evaluate the dynamic effects of developments in consumer credit markets on inflation. The results show that increases in vehicle loans increase inflation in the short term, housing loans reduce inflationary pressures in the long term, and consumer loans have a positive effect on the CPI in the short term. However, it has been determined that consumer loans create variable effects over time. The study draws attention to the critical role of credit policies on economic stability by revealing the different effects of consumer loans on inflation. In particular, it is emphasized that the management of consumer loans is important in reducing inflationary pressures. In this context, it is recommended that macroeconomic policy makers develop special regulations for credit types.

Keywords: Consumer Loans, Inflation, ARDL Bounds Test

JEL Classification: E51, E31, C32

Giriş

Tüketici kredilerinin yaygınlaşması, bireylerin gelecekteki gelirlerini bugünkü tüketimleri için kullanmalarına olanak tanır. Özellikle konut, taşıt ve kişisel ihtiyaç kredileri gibi türler, bireylerin borçlanarak daha fazla harcama yapmasına ve dolayısıyla toplam talebin artmasına yol açar. Konut ve taşıt kredileri, modern ekonomilerde bireylerin tüketim ve yatırım kararlarını yönlendiren en önemli finansal araçlar arasında yer almaktadır. Bu tür krediler, bir yandan ekonomik büyümeyi destekleyen diğer yandan tüketim talebini artırarak fiyat istikrarını etkileyebilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, kredilendirme politikalarının enflasyon üzerindeki etkisi hem para politikası yapımcıları hem de akademik çevreler için kritik bir inceleme alanıdır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren kredi piyasalarında yaşanan genişlemeler, enflasyon dinamiklerini anlamada kredi mekanizmalarının rolünü daha da önemli hale getirmiştir (Yüksel ve Özşarı, 2016).

Konut, ihtiyaç ve taşıt kredileri, bireylerin büyük ölçekli tüketim ve yatırım kararlarını finanse etmelerine olanak tanıyarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Ancak, bu kredilerin yaygınlaşması, toplam talebi artırarak enflasyonist baskılara yol açabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kredi genişlemesi ve enflasyon arasındaki ilişki, para politikası yapımcıları için önemli bir araştırma konusudur (Shananin vd., 2021). Örneğin, Kılıç (2018), Türkiye'de bireysel krediler ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiş, çalışmada, bireysel kredi kartları ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Ayrıca, enflasyondan taşıt kredisine, taşıt kredisinden bireysel kredi kartlarına, konut kredisinden bireysel kredi kartlarına ve taşıt kredisine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu da belirterek tüketici kredisi enflasyon ilişkisini ampirik bir bakış açısıyla sunmuştur. Arsène ve Guy-Paulin (2013) tarafından Kamerun örneğinde yapılan bir çalışmada, özel sektöre verilen krediler, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma, kredi genişlemesinin enflasyon üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür çalışmalar, kredi politikalarının enflasyon üzerindeki etkilerini anlamada önemli katkılar sunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde, tüketici kredilerinin büyüklüğü ve erişim kolaylığı, hane halklarının tüketim alışkanlıklarını değiştirmekte ve dolaylı olarak piyasa fiyatlarına yön vermektedir. Kredi genişlemeleri, genellikle kısa vadede ekonomik canlılık yaratırken, uzun vadede enflasyonist baskılar oluşturabilmektedir. Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB, 2024) verilerine göre, Türkiye'de 2017 yılında tüketici kredileri içinde konut kredilerinin oranı %46,88 gibi yüksek bir seviyede, taşıt kredilerinin oranı yalnızca %1,64, ihtiyaç kredilerinin oranı ise %51,48 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ancak, özellikle 2023 yılına gelindiğinde taşıt kredilerinin oranında kayda değer bir artış gözlemlenmiş ve bu oran %5,14'e kadar yükselmiştir. Aynı dönemde konut kredilerinin oranında ise kademeli bir düşüş gerçekleşerek %27,72 seviyesine gerilemiştir. Bununla birlikte, ihtiyaç kredilerinin oranı %67,14'e yükselerek tüketici kredileri içinde en yüksek payı almıştır. Konut kredilerindeki gerileme, pandemi sonrası dönemde konut üretimindeki yavaşlama, kurlarda meydana gelen artışlarla maliyetlerin artışı konut arzında bir azalmaya yol açarken, TCMB'nin 2020 sonrası gevşek para politikaları da ihtiyaç, konut ve taşıt talebinde önemli artışlara yol açmıştır (Beyiz, 2023). Küresel salgının otomotiv üretiminde çip sorununu ortaya çıkarması, otomotiv arzında da bir yavaşlama meydana getirirken gevşek para politikaları otomotiv talebinde kayda değer düzeyde etkilemiştir (Kaya, 2023).

İhtiyaç kredilerinin önemli derecede yükselmesi, ekonomik koşulların ve bireylerin tüketim alışkanlıklarının değişimiyle yakından ilişkilidir. Bu artış, özellikle pandemi sonrası ekonomik belirsizliklerin ve enflasyonist baskıların hane halklarının ani ve kısa vadeli nakit ihtiyaçlarını artırdığını göstermektedir. İhtiyaç kredilerindeki bu büyüme, bireylerin borçlanma yoluyla tüketim harcamalarını desteklediğine işaret ederken, aynı zamanda enflasyonist dinamikler üzerinde baskı oluşturma durumu da söz konusu olabilmektedir. Literatürde, ihtiyaç kredilerinin tüketim talebini doğrudan artırarak TÜFE üzerinde pozitif bir etki yarattığına dair bulgular bulunmaktadır (Korkmaz, 2019; Bayır ve Güvenoğlu, 2019). İhtiyaç kredilerinin yaygınlaşmasının, bireysel borçlanmayı artırarak ekonomik kırılma potansiyeli de vardır. Bu durum, makroekonomik politikalar açısından hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Bir yandan ihtiyaç kredileri, bireylerin tüketim harcamalarını destekleyerek ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Ancak, bu kredilerin uzun vadeli sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri dikkatlice izlenmelidir. Borçlanmanın artışı, bireylerin finansal stresini artırabilir ve kredi geri dönüşlerinde sorunlar yaratabilir. Dolayısıyla, ihtiyaç kredilerine yönelik düzenlemelerin, kredi genişlemesinin enflasyon ve ekonomik istikrar üzerindeki etkilerini minimize edecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, bireysel borçlanma eğilimlerinin ve kredi kullanım amaçlarının daha detaylı incelenmesi, bu alandaki politika geliştirme süreçlerine katkı sağlayacaktır (Cavallo, 2024; Filipović, 2024).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de konut ve taşıt kredilerinin enflasyon üzerindeki etkilerini 2017 Ocak- 2024 Eylül dönemi verilerini kullanarak incelemektir. Özellikle kredi piyasalarındaki gelişmelerin enflasyon dinamiklerine olan etkileri, kısa ve

uzun vadeli ilişkiler çerçevesinde ARDL sınır testi yöntemi ile analiz edilecektir. Çalışma, literatüre önemli katkılar sunmayı hedeflemektedir; birincisi, bireysel krediler genelmesi yerine konut ve taşıt kredilerinin ayrı ayrı incelenmesi, farklı kredi türlerinin enflasyon üzerindeki etkilerinin ayrıntılı şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. İkincisi, analiz edilen dönemin genişliği ve güncel olması, özellikle COVID-19 pandemisi ve ekonomik belirsizliklerin kredi-enflasyon ilişkisindeki rolünü vurgulamaktadır. Bu doğrultuda çalışmaya ilişki planlama şu şekildedir: Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi vurgulanmıştır. İkinci bölümde literatür değerlendirmesi yapılmış ve çalışmanın literatüre katkısı vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde veri seti ve yöntem açıklanmıştır. Dördüncü bölümde bulgulara yer verilmiş ve son bölümde de sonuç ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

Literatür Taraması

Türkiye’de tüketici kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar literatürde farklı yöntem, dönem, değişkenlerle ele alınmış ve heterojen sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Durmuş ve Şahin (2019), 2006:Q1-2018:Q2 dönemi için Türkiye’de tüketici kredileri ile enflasyon, faiz oranı, döviz kuru ve para arzı gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünlüşme testi ve Toda-Yamamoto nedensellik yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada kredilerle ile enflasyon arasında nedensellik tespit edilememiştir. Bayır ve Güvenoğlu (2019), 2009:01-2019:07 dönemi için Türkiye ekonomisinde tüketici kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, Johansen Eşbütünlüşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılarak yapılan analizler sonucunda tüketici kredileri ile enflasyon arasında eşbütünlüşme ilişkisi tespit edilmiştir. Tüketici kredilerinin enflasyon üzerinde pozitif bir etkisi olduğu ve hem kısa hem de uzun dönemde bu iki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunduğu ortaya konulmuştur. Bu bulgular, tüketici kredilerinin tüketim harcamalarını ve dolayısıyla iç talebi artırarak enflasyon üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Ürkmez (2023), 2004-2022 yılları arasındaki aylık verilerle Türkiye’de enflasyon oranları ile tüketici kredisi faiz oranları arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları, bu iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Türkiye’de enflasyon ve tüketici kredisi faiz oranları arasındaki ilişkisizliğin, merkez bankası para politikalarının etkinliğindeki azalma, ülkenin yüksek risk primi nedeniyle tüketici kredisi faiz oranlarının yüksek seyretmesi ve bu iki değişken arasındaki doğrusal bir ilişkinin bulunmaması gibi nedenlerden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Kazak (2023), 2005-2022 döneminde Türkiye’de tüketici kredileri ve kredi kartı hacminin enflasyon üzerindeki etkisini, özellikle bankacılık sektörü ve katılım bankacılığı perspektifinden incelemiştir. Çalışmada, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto prosedürü ile Fourier fonksiyonunu birleştiren bir nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, katılım bankalarına ait değişkenlerin (tüketici fon kullandırma hacmi, kredi kartları, bireysel ve kurumsal kredi kartları) TÜFE ile bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Buna karşılık, bankacılık sektörüne ait tüketici kredileri ve kredi kartları için TÜFE ile çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Karahan ve Gürbüz (2017), 2002-2016 dönemi için Türkiye’de bireysel banka kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve Johansen Eşbütünlüşme Testi ile Hata Düzeltme Modeli kullanmıştır. Çalışmada, bireysel banka kredileri ile enflasyon arasında eşbütünlüşme ilişkisi bulunmuş ve enflasyondan bireysel banka kredilerine doğru olan ilişkinin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Kılıç ve Torun (2018), 2004:11-2015:03 dönemine ait aylık verileri kullanarak Türkiye’de bireysel kredilerin (konut, ihtiyaç, taşıt kredileri ve bireysel kredi kartları) enflasyon üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre bireysel kredi kartları ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş, ayrıca enflasyondan taşıt kredisine, taşıt kredisinden bireysel kredi kartlarına, konut kredisinden bireysel kredi kartlarına ve taşıt kredisine doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Yüksel ve Özşarı (2016), 1994:1-2015:3 dönemine ait üç aylık verileri kullanarak Türkiye’de bireysel krediler ile enflasyon ve cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Johansen eşbütünlüşme ve Toda-Yamamoto nedensellik analizlerine dayanan çalışmada, bireysel krediler ile enflasyon ve cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Çalışma, bireysel kredilerdeki artışın enflasyon ve cari işlemler açığı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Adımlı ve Telatar (2022), 2005:Q4-2020:Q4 dönemine ait üç aylık verilerle Türkiye ekonomisinde bireysel kredi türlerinin tüketici fiyat endeksi (TÜFE) üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini analiz etmiştir. Johansen Eşbütünlüşme Testi ve VAR

modeli tahmini sonucunda bireysel kredi türleri ile TÜFE arasında herhangi bir uzun dönem ilişkisi tespit edilmemiştir. Varyans ayrıştırması ve etki-tepki grafikleri ile Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre bireysel kredi türleri ile TÜFE arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Eroğlu ve Yeter (2022), 2011-2021 döneminde Türkiye’de enflasyon, döviz kuru (TL/USD) ve kredi büyümesi arasındaki ilişkiyi Fourier-Shin eşbütünleşme testi ve DOLS yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışma, Türkiye ekonomisinde 2017 yılı öncesini “tek haneli enflasyon dönemi” ve 2017 yılı sonrasını “çift haneli enflasyon dönemi” olarak sınıflandırmış, bu iki dönem arasındaki farklılıkları incelemiştir. Ampirik bulgular, tüm dönem boyunca kredi büyümesinin enflasyon üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu, ancak 2017 sonrası dönemde kur geçişkenliğinin enflasyon üzerindeki etkisinin daha belirleyici hale geldiğini ortaya koymuştur.

Çakır ve Paker (2023), Türkiye’de mevduat ve katılım bankaları tarafından kullanılan sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini, zamanla değişen dinamikleri de dikkate alarak analiz etmiştir. Çalışmada, Vektör Otoregresyon Modeli (VAR), Granger Nedensellik Testi (GC) ve Zamanla Değişen Granger Nedensellik (TVGC) testi kullanılmıştır. Bulgular, toplam krediler açısından her iki banka türü arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, sektörel bazda analiz edildiğinde, mevduat bankalarının metal ve işlenmiş madenler ile turizm ve denizcilik sektörlerine sağladığı kredilerin enflasyona neden olduğu, katılım bankalarının ise bu sektörlerde enflasyon üzerinde etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Tarım ve balıkçılık sektöründe ise her iki banka türü için de kredilerin enflasyona neden olmadığı görülmüştür. Ersin (2023), 2011-2021 dönemi için Türkiye’de ticari kredilerin enflasyon üzerindeki etkisini, sektörel düzeyde ve aylık verilerle VAR analizi kullanarak incelemiştir. Çalışmada, 11 farklı ticari sektör ele alınmış ve enflasyon göstergesi olarak TÜFE (2003=100) endeksi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, taşımacılık, depolama ve haberleşme; toptan ve perakende ticaret; elektrik, gaz ve su üretim ve dağıtım sanayi; savunma ve kamu yönetimi ile finans sektörlerinin ticari kredilerinin TÜFE üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Korkmaz (2019), 2005:12-2018:10 döneminde Türkiye’de tüketici kredileri ile ticari ve kurumsal kredi kartları kullanım oranlarının tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ve üretici fiyat endeksi (ÜFE) enflasyon oranlarının volatilitesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, değişkenler arasındaki etkileşim, simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, tüketici kredi kullanım oranlarının enflasyon oranlarının volatilitisini artırdığını, buna karşın taksitli ticari krediler ve kurumsal kredi kartları kullanım oranlarının enflasyon oranlarının volatilitisini azalttığını ortaya koymuştur.

Literatürde tüketici kredileri ve enflasyon arasındaki ilişki, farklı ülkeler için de analiz edilmiştir. Alazaki (2020), Suudi Arabistan’da tüketici kredileri ve faiz oranlarının enflasyon üzerindeki etkisini 2007-2019 dönemi çeyreklik verileri kullanarak incelemiştir. Analizde birim kök testi, Johansen Eşbütünleşme testi, Granger Nedensellik testi ve VECM modeli gibi istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Johansen Eşbütünleşme testi, tüketici kredileri, faiz oranları ve enflasyon arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğunu göstermiştir. Granger Nedensellik testi, tüketici kredileri ile enflasyon arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi ve enflasyondan faiz oranlarına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymuştur. VECM testi ise tüketici kredileri ile enflasyon arasında kısa vadeli bir ilişki olduğunu doğrulamış ve Granger testinin sonuçlarıyla uyumlu bulunmuştur. Cenzone ve Szabó (2024) çalışmasında, hanehalklarının ipotek (mortgage) tercihlerinin, özellikle sabit faiz oranlı (FRM) ve değişken faiz oranlı (ARM) ipotek seçenekleri arasındaki seçimlerinin, bireylerin geçmişteki enflasyon deneyimlerinden etkilendiği ortaya konulmuştur. Çalışma, Euro Bölgesi’nde dokuz ülkeyi kapsayan geniş bir hanehalkı veri seti kullanılarak gerçekleştirilmiştir ve bireylerin yaşam boyu deneyimlediği enflasyonun ipotek tercihleri üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Sonuçlar, yaşam boyu deneyimlenen enflasyonun artışının, sabit faiz oranlı ipotek tercih etme olasılığını önemli ölçüde azalttığını göstermiştir. Özellikle, deneyimlenen enflasyondaki bir log-puanlık artışın, FRM tercih etme olasılığını %71 oranında düşürdüğü hesaplanmıştır. Bu bulgular, geçmişte yüksek ve dalgalı enflasyon yaşamış bireylerin, enflasyon riskine karşı daha hassas hale geldiğini ve riskten kaçınma eğilimlerinin arttığını göstermektedir.

Tüketici kredileri ile enflasyon arasındaki ilişki, ekonomik istikrar ve para politikalarının etkinliği açısından her dönemde güncelliğini koruyan bir konudur. Mevcut literatür, bu ilişkiyi çeşitli yöntemlerle ve farklı dönemler üzerinden ele almış, ancak sonuçlar genellikle dönemsel ve yöntemsel farklılıklardan etkilenmiştir. Bu çalışmada, literatüre yeni bir katkı sunarak Türkiye’de tüketici kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ARDL testi ile incelemekteyiz. ARDL yöntemi, kısa ve uzun dönemli etkilerin aynı anda değerlendirilebilmesine olanak tanıyarak bu ilişkinin dinamik yapısını anlamamıza olanak sağlayacaktır. Tüketici kredileri ve enflasyon, ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ve kredi piyasasının etkinliği açısından kritik öneme sahip olduğu için, bu ilişkinin güncel verilerle yeniden incelenmesi, politika yapımcılar ve akademisyenler açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle 2017 sonrası dönemde enflasyon oranlarının iki haneli verilere çıkması, 2017 sonrası

dönemin incelenmesini önemli kılmaktadır. Ayrıca, çalışmamız literatürdeki metodolojik çeşitliliğe katkıda bulunarak, ARDL yöntemiyle yapılan analizlerin sonuçlarının önceki çalışmalarla karşılaştırılmasına olanak tanınmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde kredi piyasası ile enflasyon arasındaki dinamiklerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de tüketici kredileri ile enflasyon arasındaki ilişki, 2017M1-2024M09 dönemi için aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. İlgili dönem, çalışmanın amacına ve araştırmanın kapsamına uygun olarak Türkiye’de enflasyonun iki haneli verilere tekrar yükseldiği başlangıç yılı ve son güncel verilerin elde edildiği bitiş yılı olarak belirlenmiştir. Veriler arasında ihtiyaç kredileri, konut kredileri, taşıt kredileri, tüketici fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi, işsizlik ve M2 para arzı bulunmaktadır. Tüm değişkenlerin logaritmaları alınmış ve Census X-12 yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Analiz kapsamında ARDL testi uygulanmış, kısa ve uzun dönem ilişkileri değerlendirilmiştir. ARDL modeli, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında kısa ve uzun dönem ilişkilerini aynı anda tahmin edebilme yeteneği nedeniyle tercih edilmektedir. Ayrıca, serilerin durağanlık derecelerinin $I(0)$, $I(1)$ veya her ikisi farklı olması durumunda da güvenilir sonuçlar sağlayabilmesi, ARDL modelini esnek ve etkili bir yöntem haline getirmektedir (Çelik vd., 2021). Yapısal kırılmaları belirlemek için CUSUM of Squares testi kullanılmış ve referans aralık dışında sonuçlar elde edilmesi nedeniyle 2021M12-2022M11 dönemi için kukla değişken oluşturulmuştur.

Tablo 1: Değişken Tanımları

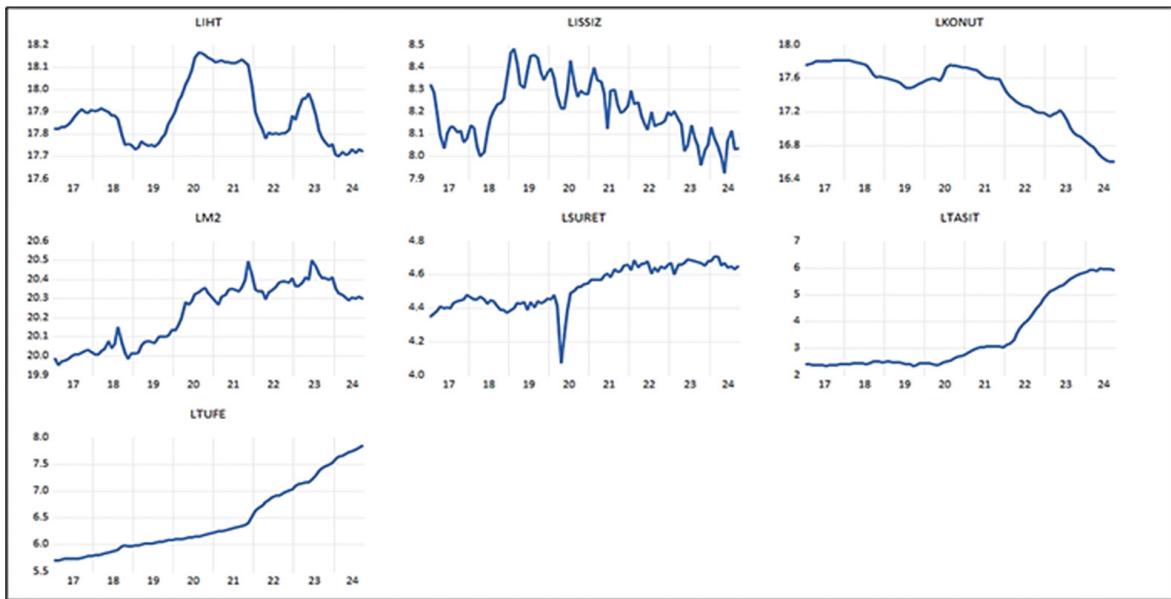
Değişken Adı	Tanımı	Kaynak
liht	Bankalar ve Finansman Şirketleri (Bin TL)- Diğer (İhtiyaç Kredileri)	TCMB
lkonut	Bankalar ve Finansman Şirketleri (Bin TL)- Konut Kredileri	TCMB
ltaşıit	Bankalar ve Finansman Şirketleri (Bin TL)- Taşıit Kredileri	TCMB
ltüfe	Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100)	TÜİK
lsuret	Sanayi Üretim Endeksi (2021=100)	TÜİK
lissiz	İşsizlik (Bin Kişi)	TÜİK
lm ²	M ² Para Arzı (Bin TL)	TCMB

Çalışmaya ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur. Veri setinin istatistiksel özellikleri incelendiğinde, değişkenlerin ortalama ve medyan değerlerinin genellikle birbirine yakın olduğu, dolayısıyla dağılımlarının simetriye yakın olduğu gözlenmektedir. Ancak, taşıit kredileri (ltaşıit) ve tüketici fiyat endeksi (ltüfe) değişkenlerinin standart sapmaları diğer değişkenlere göre daha yüksek olup, bu değişkenlerin daha fazla dalgalanma gösterdiğini işaret etmektedir. Skewness (çarpıklık) değerleri, lkonut ve lm² gibi değişkenlerin negatif çarpıklık sergileyerek dağılımın sola meyilli olduğunu, diğer değişkenlerin ise sağa çarpık olduğunu göstermektedir. Kurtosis değerleri incelendiğinde, tüm değişkenlerin 3’e yakın olduğu ve aşırı uç değerlerin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Jarque-Bera test sonuçlarına göre, liht, lkonut, lm², ltaşıit ve ltüfe değişkenlerinin normal dağılım varsayımından sapma gösterdiği görülmektedir ($p < 0.05$).

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	lht	lssız	lkonut	lm ²	lsuret	ltasıt	ltufe
Mean	17.89176	8.205110	17.45315	20.22679	4.531872	3.444976	6.464873
Median	17.86855	8.198914	17.59178	20.29873	4.542084	2.699845	6.211764
Maximum	18.16439	8.482602	17.81535	20.50214	4.706697	5.975554	7.834456
Minimum	17.70021	7.926964	16.60174	19.95507	4.070182	2.361428	5.702915
Std. Dev.	0.140106	0.130391	0.348211	0.161016	0.124787	1.322314	0.650357
Skewness	0.636790	0.183446	-0.992443	-0.265089	-0.569529	0.940925	0.728706
Kurtosis	2.182798	2.227426	2.904188	1.521328	3.273935	2.207280	2.185171
Jarque-Bera	8.873077	2.834489	15.30219	9.561794	5.318410	16.15782	10.80347
Probability	0.011837	0.242381	0.000476	0.008388	0.070004	0.000310	0.004509

Değişkenlere ilişkin grafik gösterimleri Grafik 1'de verilmiştir. Grafiklere bakıldığında, ihtiyaç kredileri (lht) ve konut kredileri (lkonut) dönemsel dalgalanmalar sergilerken, taşıt kredileri (ltasıt) 20. dönem sonrası hızlı bir artış göstermiştir. Tüketici fiyat endeksi (ltufe) istikrarlı bir artış trendinde olup, enflasyonist baskıyı yansıtmaktadır. Sanayi üretimi (lsuret) genel olarak artış göstermesine rağmen, 20. dönemde geçici bir düşüş yaşamıştır. Bu trendler, kredilerin ve ekonomik göstergelerin dinamik yapısını sergilemektedir.

Grafik 1: Değişkenlerin Grafik Gösterimleri

1.1 ARDL Sınır Testi

ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi, kısa ve uzun dönem ilişkilerin eş zamanlı olarak modellenmesine olanak tanıyan ileri düzey bir ekonometrik yöntemdir. Bu yöntem, özellikle serilerin durağanlık seviyelerindeki heterojenlik durumlarında $I(0)$ ya da $I(1)$ kullanılabilirliği nedeniyle sıkça tercih edilmektedir. ARDL sınır testi, bağımlı değişkenin kendi gecikmeli değerleri ile bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin etkisini aynı anda modelleyerek, seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkilerini ve kısa dönem dinamiklerini analiz etme imkânı sağlar. Bu kapsamda, ARDL modeli hem kısa dönemli dalgalanmaların hem de uzun dönemli denge ilişkilerinin incelenmesi için güçlü bir araç olarak kabul edilmektedir (Pesaran vd., 2001; Çelik vd., 2023; Keskin ve Kara, 2021).

$$\Delta \text{ltufe}_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta \text{ltufe}_{t-i} + \sum_{j=0}^q \gamma_j \Delta \text{liht}_{t-j} + \sum_{k=0}^q \delta_k \Delta \text{lkonut}_{t-k} + \sum_{l=0}^q \theta_l \Delta \text{ltasit}_{t-l} + \sum_{n=0}^q \psi_n \Delta \text{lissiz}_{t-n} + \sum_{o=0}^q \omega_o \Delta \text{lm2}_{t-o} + \lambda_1 \text{ltufe}_{t-1} + \lambda_2 \text{liht}_{t-1} + \lambda_3 \text{lkonut}_{t-1} + \lambda_4 \text{ltasit}_{t-1} + \lambda_5 \text{lissiz}_{t-1} + \lambda_6 \text{lm2}_{t-1} + \epsilon_t \quad (1)$$

- Δ : Fark operatörüdür ve kısa dönem dinamiklerini temsil eder.
- α_0 : Sabit terimdir.
- $\beta_i, \gamma_j, \delta_k, \theta_l, \psi_n, \omega_o$: Kısa dönem etkilerini temsil eden katsayılardır.
- $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_7$: Uzun dönem ilişkiyi temsil eden katsayılardır
- ϵ_t : Hata terimidir.

ARDL modeli kurulduktan sonra Denklem 2’de olduğu gibi hata düzeltme modeli kurulur.

$$\Delta \text{ltufe}_t = \alpha_0 + \lambda_1 \text{ltufe}_{t-1} + \lambda_2 \text{liht}_{t-1} + \lambda_3 \text{lkonut}_{t-1} + \lambda_4 \text{ltasit}_{t-1} + \lambda_5 \text{lissiz}_{t-1} + \lambda_6 \text{lm2}_{t-1} + \epsilon_t$$

- λ_1 : Kısa dönem etkilerini temsil eden katsayıdır
- α_0 : Sabit terimdir.
- ϵ_t : Hata terimidir.

Hipotezler:

$$H_0: \lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = \dots = 0 \quad (\text{Uzun dönem ilişki yoktur})$$

$$H_1: \lambda_i \neq 0 \quad (\text{Uzun dönem ilişki vardır})$$

ARDL Sınır testinde değişen varyans, otokorelasyon, yapısal kırılma ve normal dağılım varsayımları sağlandığında sınır testi için F-istatistiği hesaplanır ve Pesaran vd. (2001) belirlediği kritik sınır değerlerle karşılaştırılır:

- Eğer F-istatistiği üst sınırdan büyükse, eşbütünleşme vardır.
- Eğer F-istatistiği alt sınırdan küçükse, eşbütünleşme yoktur.
- Eğer F-istatistiği sınır değerler arasındaysa, sonuç belirsizdir.

2. Bulgular

Zaman serisi analizinde, verilerin durağan olup olmadığını belirlemek, modelleme ve tahmin süreçlerinin doğruluğu açısından kritik bir öneme sahiptir. Durağan bir zaman serisi, ortalaması ve varyansı zaman içinde sabit kalan ve kovaryansı sadece iki zaman noktası arasındaki mesafeye bağlı olan bir seridir. Bu özellikler, serinin gelecekteki davranışlarının geçmiş verilerle tutarlı olmasını sağlar. Durağan olmayan seriler ise analiz ve modelleme süreçlerinde yanıltıcı sonuçlara yol açabilir (Enders, 2004). Birim kök testleri, bir zaman serisinin durağan olup olmadığını belirlemek için kullanılan istatistiksel araçlardır. Bu testler, serinin birim kök içerip içermediğini değerlendirerek durağanlık hakkında bilgi verir. En yaygın kullanılan birim kök testlerinden biri, Augmented Dickey-Fuller (ADF) testidir. ADF testi, serinin otoregresif bir modelde birim kök içerip içermediğini test eder ve hata terimlerinin otokorelasyonunu dikkate alarak daha güvenilir sonuçlar sağlar (Dickey & Fuller, 1979). Bu test, özellikle ekonomik ve finansal zaman serilerinin analizinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Gujarati & Porter, 2009).

ADF testinin önemi, zaman serisi verilerinin doğru bir şekilde modellenmesi ve analiz edilmesinde yatmaktadır. Durağan olmayan veriler, sahte regresyonlara ve yanıltıcı ilişkilere neden olabilir. Bu nedenle, ADF testi gibi birim kök testleri, verilerin durağanlığını değerlendirerek uygun modelleme tekniklerinin seçilmesine yardımcı olur ve analizlerin güvenilirliğini artırır (Stock & Watson, 2007). Tablo 3'te çalışmada kullanılan değişkenlerin ADF birim kök test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: ADF Birim Kök Test Sonuçları

		Düzeyde						
		liht	lıssız	lkonut	lm ²	lsuret	ltasıt	ltufe
Sabitli	t-istatistik	-1.7433	-2.2295	1.4219	-1.4910	-2.1358	0.1102	2.0754
	Prob.	0.4063	0.1975	0.9990	0.5338	0.2314	0.9649	0.9999
Sabitli & Trendli	t-istatistik	-1.7996	-2.3872	-0.5654	-1.4100	-3.6463	-1.7621	-0.9291
	Prob.	0.6970	0.3837	0.9785	0.8518	0.0313**	0.7150	0.9475
		Birinci Fark						
		d(liht)	d(lıssız)	d(lkonut)	d(lm2)	d(lsuret)	d(ltasıt)	d(ltufe)
Sabitli	t-istatistik	-5.0292	-8.0406	-5.1824	-9.2950	-10.2876	-3.0768	-4.5242
	Prob.	0.0001*	0.0000*	0.0000*	0.0000*	0.0000*	0.0319**	0.0004*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini temsil eder.

Birim kök test sonuçlarına göre, lsuret değişkeni düzeyde sabitli ve trendli model için %5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Diğer değişkenler ise birinci farkta durağan hale gelmektedir. Bu durum da ARDL testi için söz konusu bu değişkenlerle model oluşturulabileceğini göstermektedir. ARDL model sonuçları Ek 1'de Tablo 8'de verilmiştir. ARDL model seçimini maksimum 4 gecikmeyi baz alarak 2,1,4,2,4,3,4,4 olarak yapmıştır. Sınır test sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. F-İstatistiği (5.940072), hem örnekleme hem de asimptotik kritik değerlerin I(1) üst sınırından büyük olduğu için (örneğin, 5% seviyesinde 3.458 > 5.940072), uzun dönem ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonuç, modelde yer alan değişkenler arasında bir eşbütünlük (cointegration) ilişkisinin olduğunu ve uzun dönemli bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Sınır Test Sonuçları

F-İstatistiği: 5.940072						
Kritik Değerler						
	%10	%5	%1			
Seviye	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
Örneklem (80)	2.017	3.052	2.336	3.458	3.021	4.350
Asimptotik	1.920	2.890	2.170	3.210	2.730	3.900

ARDL model sonuçlarında uzun dönem katsayıları Tablo 4'te sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, lsuret(-1), lkonut(-1) ve liht(-1) değişkenleri uzun dönemde ltufe üzerinde anlamlı etkilere sahiptir. lsuret(-1) katsayısı (0.466959) pozitif ve anlamlıdır (p = 0.0147), bu da lsuret değişkenindeki artışların uzun dönemde bağımlı değişken üzerinde pozitif bir etki meydana getirdiğini göstermektedir. lkonut(-1) katsayısı (-1.593247) negatif ve anlamlıdır (p = 0.0000), bu nedenle lkonut değişkeninin

uzun dönemde ltüfe değişkeni üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum iki şekilde açıklanabilir. Bir ay önce artan konut kredileri, hanehalkının mevcut nakit akışlarını kredi taksitlerine yönlendirmesine neden olur. Bu durum piyasadaki genel para dolaşımını (likiditeyi) sınırlayarak enflasyonist baskıları azaltabilir. Örneğin, yüksek talep nedeniyle fiyat artışına maruz kalabilecek diğer sektörlerde talebin azalması, fiyatların dengelenmesine katkı sağlar (Çınar, 2022). Bir diğer neden, merkez bankasının politika faiz politikasıyla enflasyonist etkinin baskılanması olarak yorumlanabilir.

Tablo 5: Uzun Dönem İlişki Sonuçları

Değişken Adı	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	P-değeri
ltasit(-1)	0.045342	0.045889	0.988097	0.3260
lsuret(-1)	0.466959	0.187310	2.492970	0.0147**
lm2(-1)	0.431747	0.222270	1.942438	0.0556**
lkonut(-1)	-1.593247	0.117928	-13.51039	0.0000*
lissiz(-1)	-0.210806	0.112026	-1.881757	0.0635***
liht(-1)	0.581988	0.193877	3.001831	0.0036*
kukla(-1)	0.009685	0.057726	0.167768	0.8672
sabit (c)	14.65960	2.115206	6.930578	0.0000*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini temsil eder.

Bir diğer değişken olan liht(-1) katsayısı (0.581988) pozitif ve anlamlıdır ($p = 0.0036$), bu da liht değişkenindeki artışların uzun dönemde bağımlı değişken üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. İhtiyaç kredilerinin artmasının uzun dönemde tüketim talebini artırarak fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine ve dolayısıyla enflasyonun artmasına katkı sağlayabileceği görülmektedir (Kılıç, 2018). Bununla birlikte, ltasit(-1), lm2(-1), lissiz(-1) ve kukla(-1) değişkenleri anlamlı bulunmamıştır ve bu değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde uzun dönem etkisi olmadığı değerlendirilmektedir.

ARDL hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, Tablo 6'da kısa ve uzun dönem ilişkiler başarılı bir şekilde analiz edilmiştir. Hata düzeltme katsayısı (Cointeq)* negatif ve anlamlıdır (-0.137089 , $p = 0.0000$), bu da uzun dönemdeki dengesizliklerin yaklaşık %13.7'sinin her ay düzeltildiğini göstermektedir. Kısa dönem dinamiklerde, ltüfe(-1), ltasit, lkonut, ve liht gibi değişkenler enflasyon üzerinde anlamlı etkiler yaratmaktadır. Tüketici kredilerinin etkileri incelendiğinde, taşıt kredileri (ltasit) pozitif bir katsayıya sahiptir (0.077), bu da taşıt kredilerindeki artışların tüketici fiyat endeksi üzerinde artırıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Konut kredileri (lkonut) ise cari dönemde negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir (-0.312), bu da konut kredilerindeki artışın kısa dönemde tüketici fiyatlarını düşürdüğünü ifade etmektedir. Ancak gecikmeli değişkenler olan lkonut(-1), lkonut(-2) ve lkonut(-3) sırasıyla 0.254, 0.247 ve 0.161 katsayılarıyla pozitif ve anlamlıdır. Bu durum, konut kredilerinin gecikmeli etkilerle fiyatlar üzerinde artırıcı bir rol oynadığını göstermektedir. İhtiyaç kredileri (liht) cari dönemde negatif bir etkide bulunurken (-0.308), gecikmeli etkileri hem pozitif (0.120) hem de negatif (-0.238 ve -0.132) yönlü etkiler göstermektedir. Bu da ihtiyaç kredilerinin etkisinin zaman içerisinde değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Makroekonomik değişkenlerden sanayi üretim endeksi (lsuret) cari dönemde ve bir dönem gecikmeli olarak anlamlı bir etki yaratmazken, iki ve üç dönem gecikmeli etkileri sırasıyla -0.063 ve -0.111 katsayılarıyla negatif ve anlamlıdır. Bu, sanayi üretimindeki artışın gecikmeli etkilerle fiyat seviyesini düşürdüğünü göstermektedir. Para arzı (lm2) ise cari dönemde anlamlı bir etki yaratmazken, bir dönem gecikmeli olarak pozitif ve anlamlı bir katsayıya sahiptir (0.076). Bu, para arzındaki artışların gecikmeli etkilerle fiyat seviyesini artırıcı bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. İşsizlik (lissiz) cari dönemde anlamlı bir etki göstermezken, bir dönem gecikmeli olarak pozitif ve anlamlıdır (0.027). Bu durum, işsizlik oranındaki artışın

gecikmeli bir şekilde tüketici fiyatları üzerinde artırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Modelin genel uygunluğuna bakıldığında, yüksek bir R-kare (0.9568) ve anlamlı bir F-istatistiği ($p = 0.0000$) ile güçlü bir açıklayıcılığa sahip olduğu görülmektedir. Durbin-Watson istatistiği (2.061477) ile otokorelasyon bulunmaması da modelin güvenilirliğini desteklemektedir.

Tablo 6: Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli

Değişken Adı	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	P değeri
Cointeq*	-0.137089	0.017558	-7.807938	0.0000*
d(ltufe(-1))	0.598264	0.060007	9.969846	0.0000*
d(ltasit)	0.077092	0.015920	4.842415	0.0000*
d(lsuret)	-0.001690	0.014315	-0.118072	0.9064
d(lsuret(-1))	-0.001985	0.016510	-0.120243	0.9047
d(lsuret(-2))	-0.062721	0.017995	-3.485386	0.0009*
d(lsuret(-3))	-0.110776	0.018878	-5.868028	0.0000*
d(lm2)	-0.006844	0.025361	-0.269874	0.7881
d(lm2(-1))	0.076114	0.032307	2.355993	0.0215**
d(lkonut)	-0.312285	0.054359	-5.744819	0.0000*
d(lkonut(-1))	0.254172	0.071350	3.562309	0.0007*
d(lkonut(-2))	0.246604	0.060444	4.079873	0.0001*
d(lkonut(-3))	0.161033	0.050995	3.157844	0.0024*
d(lissiz)	-0.020901	0.012296	-1.699798	0.0939***
d(lissiz(-1))	0.026643	0.011219	2.374822	0.0205**
d(lissiz(-2))	0.018240	0.011289	1.615790	0.1110
d(liht)	-0.307754	0.043978	-6.997935	0.0000*
d(liht(-1))	0.120363	0.052900	2.275296	0.0262**
d(liht(-2))	-0.237990	0.047243	-5.037565	0.0000*
d(liht(-3))	-0.132132	0.047500	-2.781708	0.0071*
d(kukla)	0.007760	0.005755	1.348389	0.1822
d(kukla(-1))	-0.012785	0.005390	-2.372163	0.0207**
d(kukla(-2))	-0.010939	0.005452	-2.006492	0.0490**
d(kukla(-3))	-0.015278	0.005192	-2.942722	0.0045*
R2		0.956804		
F-istatistik	62.59879	Durbin-Watson stat	2.061477	
Prob(F-istatistik)	0.000000			

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini temsil eder.

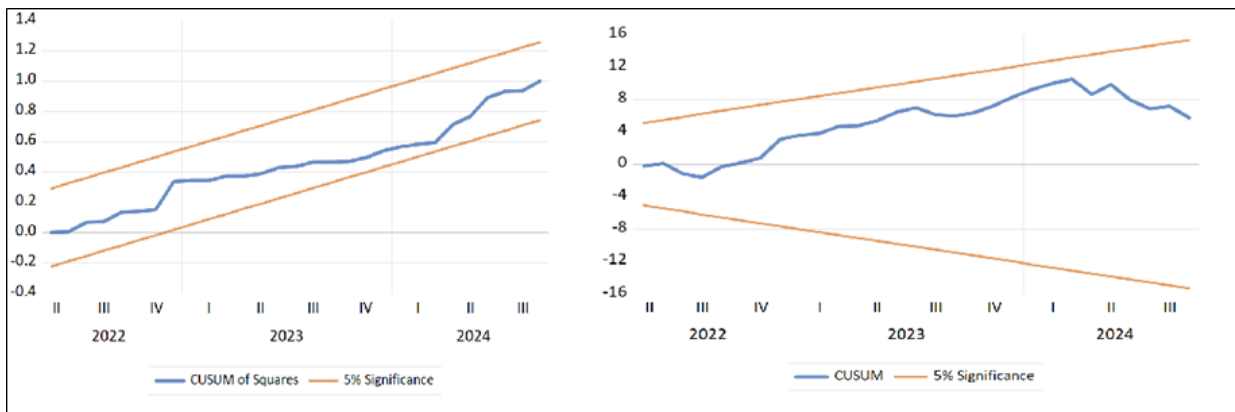
ARDL modelinin anlamlı yorumlanması için bazı ön testlerin yapılması gerekmektedir. Tablo 7'de verilen modelin ön test sonuçlarına göre, istatistiksel olarak anlamlı bir sorun bulunmamaktadır. Değişen varyans testi (Breusch-Pagan-Godfrey) sonuçlarına göre (F-istatistik: 0.9277, Prob: 0.580), değişen varyans problemi bulunmamaktadır; dolayısıyla hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğu kabul edilebilir. Otokorelasyon testi (LM Test) sonuçları (F-istatistik: 0.28512, Prob: 0.753) hata terimleri arasında otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Ayrıca, normallik testi (Jarque-Bera) sonuçları (istatistik: 0.7417, Prob: 0.690), hata terimlerinin normal dağıldığını göstermektedir. Bu sonuçlar, ARDL modelinin geçerli ve güvenilir olduğunu, temel varsayımlar açısından bir sorun bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7: ARDL Ön Testler

Ön Testler	F-İstatistik	Prob.
Değişen Varyans (Breusch-Pagan-Godfrey)	0.9277	0.580
Otokorelasyon (LM Test)	0.28512	0.753
Normallik (Jarque- Bera)	0.7417	0.690

Cusum ve cusum squares test sonuçları modelin yapısal kırılmaya sahip olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Grafik 2'deki sonuçlara göre, mavi renkli çizgiler, %5 anlamlılık sınırları içinde kalmaktadır. Bu durum, ARDL modelinin parametrelerinin zaman içinde kararlı olduğunu ve yapısal bir kırılma içermediğini göstermektedir. Dolayısıyla, modelin istikrarını sağlanmış olup tahmin sonuçları güvenilirdir. Bu da modelin uzun ve kısa dönem analizlerinde tutarlı sonuçlar verdiğini destekler.

Grafik 2: Cusum ve Cusum Squares Grafikleri

Çalışmanın bulguları, Türkiye'de kredi türlerinin enflasyon üzerindeki etkileri konusunda literatürdeki önemli çalışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Analiz sonuçları, taşıt kredilerinin kısa dönemde TÜFE üzerinde pozitif bir etki yarattığını ortaya koyarken, bu bulgu Kılıç (2018) ve Kaya (2023) gibi çalışmalarla paralellik göstermektedir. Konut kredilerinin uzun vadede enflasyonist baskıları azaltıcı etkileri, Çınar (2022) ve Kılıç ve Torun (2018) tarafından desteklenmiştir. İhtiyaç kredilerinin kısa vadede TÜFE'yi artırdığı ancak uzun vadede karmaşık bir etki yarattığı tespiti ise Bayır ve Güvenoğlu (2019) ve Korkmaz (2019) gibi çalışmalara uyum sağlamaktadır. Ayrıca, sanayi üretiminin gecikmeli olarak fiyatlar genel seviyesini düşürdüğü yönündeki bulgular Eroğlu ve Yeter (2022) tarafından, para arzının TÜFE üzerindeki gecikmeli pozitif etkisi ise Yüksel ve Özarsı (2016) ile Keskin ve Kara (2021) tarafından desteklenmiştir. İşsizlik oranlarının gecikmeli etkilerle enflas-

yon üzerinde pozitif bir etki yarattığı sonucu da Karahan ve Gürbüz (2017) ile uyumludur. Bu bulgular, literatürdeki genel kanılarla örtüşmekte ve çalışmanın metodolojik güvenilirliğini güçlendirmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Türkiye’de konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinin tüketici fiyat endeksi (TÜFE) üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini ARDL sınır testi yöntemiyle analiz etmiştir. 2017-2024 dönemine ait aylık veriler kullanılarak yapılan analizler, kredi piyasasındaki gelişmelerin enflasyon dinamikleri üzerinde anlamlı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, taşıt kredilerindeki artışlar, tüketim talebini yükselterek TÜFE üzerinde pozitif bir etki yaratmıştır. Konut kredileri ise, uzun dönemde enflasyonist baskıları azaltıcı etkiler göstermiştir. Bu durum, konut kredilerinin ekonomik nakit akışlarını yeniden yönlendirmesi ve likiditeyi sınırlandırması yoluyla talep yönlü enflasyonist etkileri dengeleyebileceğini ortaya koymaktadır. İhtiyaç kredileri ise tüketici harcamalarını artırarak kısa vadede TÜFE üzerinde yükseltici bir etki yaratmıştır. Ancak, ihtiyaç kredilerinin etkisinin zamanla değişkenlik gösterdiği ve hem pozitif hem de negatif gecikmeli etkiler oluşturabildiği tespit edilmiştir. Bu durum, ihtiyaç kredilerinin fiyat dinamikleri üzerindeki karmaşık etkilerini vurgulamaktadır.

Sanayi üretimi endeksi (Isuret), kısa dönemde belirgin bir etkide bulunmazken, uzun dönemde fiyatlar genel seviyesini azaltıcı bir etki göstermiştir. Para arzının (Im2) gecikmeli etkileri ise TÜFE üzerinde pozitif bir belirleyici olarak tespit edilmiştir. İşsizlik oranındaki artışların ise gecikmeli bir şekilde tüketici fiyatları üzerinde artırıcı bir etki yarattığı görülmüştür. Bu bulgular, kredi genişlemesi ve makroekonomik değişkenlerin enflasyon üzerindeki etkilerinin, kredi türlerine ve ekonomik döngüye bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir.

Makroekonomik politika perspektifinden bakıldığında, ihtiyaç kredileri başta olmak üzere kredi türlerinin tüketim talebi üzerindeki etkilerinin yönetilmesi, fiyat istikrarını sağlamak açısından kritik önemdedir. Özellikle, ihtiyaç kredilerinin kısa dönemde tüketimi artırıcı etkileri göz önünde bulundurularak, bu kredi türüne yönelik düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Konut ve taşıt kredileri gibi büyük ölçekli tüketim kararlarını etkileyen kredilerin, ekonomi genelindeki talep ve arz dengesine olan etkilerinin de daha yakından izlenmesi gerekmektedir. Merkez Bankası’nın para politikalarının ve kredi büyümesini sınırlayıcı düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması, fiyat istikrarının sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Kalkınmakta olan veya tarıma dayalı bölgelerde verilen krediler, üretim kapasitesini artırarak enflasyon üzerindeki etkileri hafifletebilirken, yüksek tüketim oranlarına sahip büyük şehirlerde tüketici kredilerinin artışı, talep yönlü enflasyonu hızlandırabilir. Bu nedenle, kredi politikalarının sektörel ve bölgesel farklılıkları gözetenek tasarlanması, ekonomik istikrarın sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, Türkiye’de kredi piyasasının enflasyon üzerindeki etkilerine dair detaylı bir analiz sunarak literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle COVID-19 pandemisi ve ekonomik belirsizliklerin etkileri, kredi-enflasyon ilişkisinin dinamik yapısını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmaların, farklı dönemlerde ve sektör bazında detaylı analizlerle bu ilişkinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça / References

- Adımlı, T., & Telatar, O. M. (2022). Bireysel Kredi Türlerinin Tüketici Fiyat Endeksine Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(26), 1-17.
- Alazaki, Z. A. (2020). The Relationship of Consumer Loans, Credit Cards and the Interest Rate to Inflation in Saudi Arabia: An Econometric Study through Quarter Data for the Period 2007-2019. *Management & Economics Research Journal*, 2(3), 78-95.
- Bayır, M., & Güvenoğlu, H. (2019). Tüketici kredileri ile enflasyon ilişkisi: Türkiye örneği. *International Marmara Social Sciences Congress (Autumn) 2019 Proceedings Book (Social Sciences)*, 282-289.
- Beyiz, Z. (2023). 2008 Büyük Durgunluğu ve TCMB Para Politikası: Banka Kredileri Kanalı ve Büyüme Özelinde Ampirik Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(4), 841-866.
- Cavallo, A. (2024). Inflation with Covid consumption baskets. *IMF Economic Review*, 72(2), 902-917.
- Cenzon, J., & Szabó, B. E. (2024). Mortgage choice and inflation experiences in the Eurozone. *Journal of Monetary Economics*, 103611.
- Çelik, R., Keskin, A., & Keskin, A. (2021). Türkiye'de ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyonun kayıt dışı istihdam üzerindeki etkisi: ardl sınır testi yaklaşımı. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 80, pp. 451-474). Istanbul University.
- Çınar, M. (2022). Fiyat, gelir ve faiz oranlarının konut talebi üzerindeki etkisi: panel veri yaklaşımı. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 295-309.
- Durmuş, S., & Şahin, D. (2019). Türkiye'de Enflasyon, Döviz Kuru Ve Tüketici Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 95-112.
- Ersin, İ. (2023). Türkiye'de Sektörel Ticari Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 258-274.
- Filipović, M. (2024). Impact of inflation on citizens borrowing (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Economics and Business
- Karahan, Ö., & Gürbüz, Y. E. (2017). Türkiye'de bireysel banka kredileri ve enflasyon ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 410-416.
- Kaya, H. P. (2023). Çip Krizinin Otomotiv Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 67-78.
- Kazak, H. (2023). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki Katılım Bankaları Açısından da Geçerli mi? Türkiye Üzerine Fourier İşlevli Bir Nedensellik Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(4), 2527-2542.
- Keskin, A., & Kara, B. (2021). The relationship between trade openness, foreign trade tax revenues and GDP in Turkey: ARDL bounds test approach for 1993-2019 period. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 16(4), 1297-1315.
- Kiliç, F. & Torun, M. (2018). Bireysel kredilerin enflasyon üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 16(1), 18-40.
- Korkmaz, Ö. (2019). Kredi kullanım oranları ile enflasyon oranları arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir inceleme. *Maliye Dergisi*, 176(1), 98-127.
- Paker, R., & Çakır, M. (2023). Sektörel Krediler ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Katılım ve Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 275-297.
- Shananin, A. A., Tarasenko, M. V., & Trusov, N. V. (2021). Consumer loan demand modeling. In *Mathematical Optimization Theory and Operations Research: Recent Trends: 20th International Conference, MOTOR 2021, Irkutsk, Russia, July 5-10, 2021, Revised Selected Papers 20* (pp. 417-428). Springer International Publishing.

Türkiye Bankalar Birliği. (2024). *İstatistik raporu: Bankacılık sektörü verileri*. Türkiye Bankalar Birliği. <https://www.tbb.org.tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> Erişim Tarihi: 23.11.2024

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2023). Tüketici kredileri istatistikleri. Alındığı tarih 12 Kasım 2024, <https://www.tcmb.gov.tr/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). Sanayi Üretim Endeksi. Alındığı tarih 12 Kasım 2024, <https://data.tuik.gov.tr/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). Enflasyon Tüketici Fiyat Endeksi. Alındığı tarih 12 Kasım 2024, <https://data.tuik.gov.tr/>

Ürkmez, E. (2023). Enflasyon ile Tüketici Kredisi Faiz Oranları Arasındaki ilişkinin Toda-Yamamoto Nedensellik Yöntemi ile Analizi: Türkiye Örneği. In *Granger Nedensellik Sınamasında Yeni Yaklaşımlar* (pp. 51-63). Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti..

Yeter, F., & Eroğlu, İ. (2022). Türkiye’de Enflasyon, Döviz Kuru Ve Kredi Büyümesi İlişkisi: Fourier-Shin Eş Bütünleşme Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 840-848.

Yüksel, S., & Özsarı, M. (2016). Türkiye’deki bireysel krediler ile enflasyon ve cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi. *Econworld Konferansı, Roma.-*

EK-1

Tablo 8: ARDL Model Sonuçları ((2,1,4,2,4,3,4,4))

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık (P)
LTUFE(-1)	1.461175	0.082507	17.70966	0.0000
LTUFE(-2)	-0.598264	0.076741	-7.795881	0.0000
LTASIT	0.077092	0.030589	2.520306	0.0145
LTASIT(-1)	-0.070877	0.031526	-2.248188	0.0284
LSURET	-0.001690	0.016286	-0.103782	0.9177
LSURET(-1)	0.063720	0.020085	3.172552	0.0024
LSURET(-2)	-0.060735	0.023391	-2.596498	0.0120
LSURET(-3)	-0.048056	0.021808	-2.203533	0.0316
LSURET(-4)	0.110776	0.021592	5.130545	0.0000
LM2	-0.006844	0.029391	-0.232870	0.8167
LM2(-1)	0.142146	0.044301	3.208625	0.0022
LKONUT	-0.312285	0.066907	-4.667439	0.0000
LKONUT(-1)	0.348041	0.117307	2.966929	0.0044
LKONUT(-4)	-0.161033	0.060347	-2.668438	0.0099
LIHT	-0.307754	0.052210	-5.894497	0.0000
LIHT(-1)	0.507901	0.078644	6.458225	0.0000
LIHT(-2)	-0.358353	0.077055	-4.650635	0.0000
KUKLA	0.007760	0.007290	1.064494	0.2916
KUKLA(-1)	-0.019218	0.008394	-2.289425	0.0258
C	2.009671	0.472965	4.249089	0.0001

İslam İktisadı Perspektifinden Sosyal Adalet ve Kalkınma

Öz

Ekonomik büyüme ve kalkınma, modern toplumların refahını artırma ve yaşam kalitesini iyileştirme hedeflerinde merkezi bir öneme sahiptir. Ancak kalkınma, yalnızca ekonomik göstergelerdeki artışla sınırlı olmayan, toplumsal eşitlik, sosyal adalet ve bireylerin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarının karşılanmasını kapsayan bütüncül bir süreçtir. Bu bağlamda, sosyal adaletin sağlanması, kalkınmanın sürdürülebilirliği ve toplumların uzun vadeli istikrarı açısından önemli bir unsurdur.

Bu çalışma, İslam ekonomisinin kalkınma perspektifinde, sosyal adaletin ekonomik ve toplumsal boyutlarını ele almaktadır. İslam ekonomisinin temel ilkelerinden olan zekât, faiz yasağı ve kaynakların adil dağıtımına yönelik prensipler, yalnızca gelir eşitsizliğinin azaltılmasını değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin etik ve manevi değerlerle bütünleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Böylelikle bireylerin ekonomik çıkarları ile toplumsal dayanışma arasında bir denge kurulması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede, İslam ekonomisinin temel ilkelerinin kalkınma politikalarına entegre edilmesi, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal uyumun pekiştirilmesi noktasında yenilikçi ve sürdürülebilir bir model sunabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Adalet, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kalkınma, İslam Ekonomisi, Zekat.

JEL Sınıflandırması: O10, Z120, I130

Social Justice and Development from the Perspective of Islamic Economics

Abstract

Economic growth and development hold a central position in the goals of enhancing the well-being and improving the quality of life in modern societies. However, development is a holistic process that transcends mere increases in economic indicators, encompassing social equity, social justice, and the fulfillment of individuals' material and spiritual needs. In this context, ensuring social justice emerges as a critical element for the sustainability of development and the long-term stability of societies.

This study examines the economic and social dimensions of social justice within the development perspective of Islamic economics. The core principles of Islamic economics—such as zakat, the prohibition of interest, and the equitable distribution of resources—aim not only to reduce income inequality but also to integrate ethical and spiritual values into economic activities. In doing so, it seeks to establish a balance between individual economic interests and societal solidarity.

Within this framework, it is evaluated that integrating the fundamental principles of Islamic economics into development policies could provide an innovative and sustainable model for reducing economic inequalities and strengthening social cohesion.

Keywords: Islamic Economics, Social Justice, Development, Economic Growth, Zakat.

JEL Classification: O10, Z120, I13

Giriş

Günümüz dünyasında ekonomik büyüme ve kalkınma, birçok ülkenin ve toplumun temel hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak, bu kavramlar sadece rakamsal artışlarla değil, aynı zamanda yaşam standartlarının yükseltilmesi ve adaletli gelir dağılımıyla ilişkilendirilmektedir. Ekonomik büyüme, sadece niceliksel bir artış ifade ederken, ekonomik kalkınma kalite ve refahı artırmayı hedeflemektedir.

İktisadi büyüme ve kalkınma sağlanırken, adalet kavramı önem arz etmektedir. Zenginliğin ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılması ile toplumsal refahın sağlanmasını amaçlanmaktadır. İslam iktisadında, bireylerin ve toplumların maddi zenginliğe ulaşması, ancak adalet ve denge ilkelerine bağlı kalmalarıyla anlam kazanmaktadır. Zekât, sadaka ve faiz yasağı gibi İslam ekonomisinin ilkelerini ve uygulamalarını oluşturan kavramlar toplumsal dayanışmayı teşvik ederken, gelir dağılımındaki uçurumları azaltarak yoksulluğun önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede İslam iktisadı, bireysel kazancı gözetirken, aynı zamanda toplumun ortak refahını artırmayı ilke edinmiştir.

Üretimin, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olması ve sosyal dayanışmayı artıracak şekilde düzenlenmesi İslam iktisadının temel amaçlarından biridir. Müslümanların helal yollardan mal kazanmaları gerekmektedir ve bu durum Kitabü'l-Kesb'te "iktisab" olarak tanımlanmaktadır. Bireyler, rızık veren Allah'tır ayetini¹ esas alan bir yaşam sürdürmelidir. Allah rızık verecektir düşüncesiyle, çalışmadan rızık beklemek yanlıştır. Müslüman bir kişi bu anlayışı benimsemeyen kişidir. Rızık Allah'ın vereceğine iman etmiş bir Müslüman'ın, rızık ulaşmak için gerekenleri yerine getirmesi gerekmektedir. Dünya hayatının düzenli ve etkili şekilde devam edebilmesi buna bağlıdır. Kullar üzerine düşeni yapmalı ve çalışarak helal yoldan kazanç elde etmenin yollarını aramalıdır (eş-Şeybani, 2019: 50).

İslam İktisadında tüketim, ihtiyaçların karşılanması sınırları içinde, itidalli ve İslam'ın ilkelerine göre yapılandırılmalıdır. Lüks tüketim ve israf hem bireysel hem de toplumsal refahın devamlılığını tehlikeye atan unsurlar olarak görülmekte ve hoş karşılanmamaktadır. Tüketimde ölçülülük, İslam iktisadının iktisad yani orta yol ilkesine dayalı olarak, toplumsal kaynakların adil paylaşımına hizmet eden bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Böylelikle, bireysel ve toplumsal düzeyde ihtiyaçların sürdürülebilir bir şekilde karşılanması amaçlanmaktadır (Durmuş, 2022: 9-17).

Toplumlarda sosyal adaletin sağlanması, çoklu dinamiklerin etkileşimde olduğu karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda, nitelikli eğitim imkanlarının sağlanması, adil ve eşitlikçi istihdam fırsatlarının oluşturulması, güçlü sosyal güvenlik sistemlerinin tesis edilmesi, ekonomik eşitliğin sağlanması ve refah devleti anlayışının benimsenmesi, sosyal adaletin inşa edilmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Sosyal adaletin eksiksiz bir şekilde sağlanabilmesi yalnızca ekonomik dengesizliklerin azaltılmasıyla sınırlı kalmamalı; bireylerin kültürel, toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu perspektife dayanarak sosyal kalkınma, bir toplumun yalnızca ekonomik ilerlemesini değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve manevi boyutlarını da içeren geniş kapsamlı bir kalkınma yaklaşımını ifade etmektedir. Sosyal kalkınma, bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmeyi hedeflerken toplumsal eşitsizlikleri azaltmak ve tüm bireyler için eşit erişim fırsatları oluşturmak amacını taşımaktadır. Aynı zamanda sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi açısından da önemli bir temel oluşturmaktadır (Doğruca, 2015: 185-197).

Ekonomik büyüme ve kalkınma, modern ekonomilerin en önemli analiz alanları arasında yer almakta ve toplumların refah düzeylerinin artırılması amacıyla sıkça tartışılmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkenin belirli bir zaman diliminde ürettiği mal ve hizmetlerin toplam değerindeki artış ifade ederken; ekonomik kalkınma, bu büyümenin niteliğine, sürdürülebilirliğine ve toplumsal refah üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme, nicel bir artış olarak değerlendirilirken, kalkınma, bu artışın bireyler ve toplum üzerindeki niteliksel etkilerini ele alır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme ve kalkınmanın kesişim noktaları, ülkelerin stratejik politika oluşturma süreçlerinde hayati bir rol oynamaktadır (Özcan, 2011: 104-114).

Geleneksel ekonomik yaklaşımlar, ekonomik büyüme ve kalkınmayı, genellikle piyasa odaklı araçlarla ele alırken, kalkınma ekonomisi gibi disiplinler, bu süreçlerin toplumsal, çevresel ve kültürel boyutlarını da dikkate almaktadır. Özellikle gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ve işsizlik gibi yapısal sorunların çözümü, ekonomik büyüme ile kalkınmanın birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kalkınmanın yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilemeyeceği gerçeği, sosyal adalet, eğitim, sağlık ve çevre gibi boyutların da kalkınma kavramına entegre edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Hamitoğulları, 1985: 289-291).

1 Zâriyât Suresi 58. ayet

Büyümenin kalkınmaya dönüşmesi, büyümenin niteliği ve bu süreçte uygulanan politikalarla doğrudan ilişkilidir. Eğer büyüme, sadece belirli bir zümrenin zenginleşmesini sağlıyor ve toplumsal eşitsizlikleri artırıyorsa, kalkınmadan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu noktada gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyal huzursuzluklara yol açabilir ve kalkınma hedeflerini tehlikeye atabilir. Bu noktada İslam ekonomisinin kalkınmaya yönelik yaklaşımı, bireysel çıkarların toplumsal refahın önüne geçmesini engelleyen bir ahlaki çerçeve sunmaktadır. İslam ekonomisi, kaynakların adil ve etkin bir şekilde dağıtılmasını, toplumsal refahın önceliklendirilmesini ve ekonomik faaliyetlerin insani değerlere uygun şekilde yürütülmesini vurgulamaktadır. “Homo Islamicus” kavramı, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde ahlaki sorumluluklarını göz önünde bulunduran bir ideal sunarken, bu anlayış kalkınmanın hem maddi hem de manevi boyutlarını içermektedir.

Günümüz küresel ekonomik yapılarındaki adaletsizliklerin derinleşmesi ve mevcut kalkınma politikalarının yetersizliği bağlamında giderek arttığından, İslam iktisadı perspektifinden sosyal adalet ve kalkınma konusundaki bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Dünya genelinde, sosyal eşitsizlikler, gelir adaletsizliği, yoksulluk sorunları daha belirgin ve çözülmesi zor bir hal almakta, bu da mevcut ekonomik sistemlerin ve kalkınma stratejilerinin sınırlılıklarını gözler önüne sermektedir. Bu noktada, geleneksel ekonomik modellerin ve kalkınma teorilerinin, adalet, eşitlik ve diğer temel insani değerleri yeterince kapsamlı bir şekilde ele almadığı düşünülmektedir. İslam iktisadı, ekonomik büyüme ve kalkınmayı yalnızca maddi zenginlik birikimi olarak değerlendirmemekte, aynı zamanda insani değerler, adalet, sosyal sorumluluk ve etik etrafında şekillenen bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çerçevede, İslam iktisadı perspektifinden sosyal adalet ve kalkınma konularının ele alınması, yalnızca teorik bir katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu alandaki literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları, İslam ekonomisi perspektifinden ele alınacak; sosyal adalet, adil gelir dağılımı ve toplumsal dayanışma gibi temel ilkeler üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, kalkınmanın yalnızca ekonomik göstergelerle değil, toplumsal ve manevi boyutlarla nasıl bütünleşmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kalkınma süreçlerine İslam ekonomisi perspektifinden adil gelir dağılımının sağlanmasıyla kalkınmanın sağlanacağı sonucuna varmak ve sosyal adalet noktasında kalkınma için öneriler ortaya koymaktır.

Literatürde sosyal adalet ve kalkınma konuları uzun zamandır tartışılmakta olup, bu konulara farklı ekonomik sistemlerden bakılmaktadır. Geleneksel kalkınma teorileri, genellikle ekonomik büyümeye ve üretim faktörlerinin verimliliğine odaklanmışken, sosyal adaletin sağlanması ve dağıtımın adil olması gibi etik değerler genellikle göz ardı edilmiştir. Sosyal adaletin sadece ekonomik eşitsizliklerin düzeltilmesiyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda bireylerin temel haklarına saygı gösterilmesi ve toplumun genel refahının artırılması gerektiği, modern kalkınma literatüründe giderek daha fazla vurgulanması beklenmektedir.

Ersin ve Yıldırım (2015), Necmettin Erbakan’ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi konusunu çalışmıştır. İslam iktisadının geçerli olduğu bir sistemde asimetrik bilgi sorununun olmadığı ve sosyal sermaye artırımının olduğu sonucuna varmışlardır.

Durmuş, Er, Harunoğulları (2022), Sosyal Adaletin Sağlanmasında Katılım Bankacılığının Rolü başlıklı çalışmayı ortaya koymuşlardır. Sosyal adalet konusunu katılım bankaları açısından değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucuna göre, katılım bankalarından beklenen sosyal adalet rolünün pratikte gösterdikleri performansları arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

1. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomiler, canlılar gibi büyüme göstermektedir. Ancak, bu büyüme süreci, ülkeler arasında farklı oranlarda ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar ise ülkelerin doğal kaynakları, sermaye birikimi, işgücü ve teknoloji düzeyi gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma, bir ülkenin ekonomik başarısını değerlendirme açısından makroekonomik düzeyde önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Bu iki kavram, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler için kritik ve dikkate alınması gereken unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Ekonomik büyüme, üretilen mal ve hizmet toplamının yükseltilmesi ve ülkelerin üretimindeki veya kişi başı gelirden görülen artış olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Gökçürk, 2004: 117-123).

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde genellikle reel GSYH’nin nüfus sayısına bölünmesi yoluyla hesaplanan kişi başına düşen reel GSYH büyüme oranı kullanılmaktadır. Bu yöntem, bir ülkenin ekonomik performansını bireylerin refah seviyeleri açısından

dan değerlendirmek için yaygın olarak tercih edilmektedir. Kişi başına düşen GSYH, ekonomik büyümenin nüfus değişkenini dikkate alarak analiz edilmesini sağlamakta ve bu nedenle daha adil bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır (Yıldırım, 2011). Yapılan açıklamalar ışığında ekonomik büyüme, “Kişi başına düşen reel üretim düzeyindeki sürekli artış” olarak tanımlanmaktadır. Bu artışın büyüme olarak kabul edilebilmesi için, geçici değil sürekli bir nitelik taşıması gerekmektedir. Sürekli büyümenin sağlanabilmesi, ülkenin uzun vadede üretim kapasitesinin genişlemesi veya kaynakların daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasyla mümkün olmaktadır (Kibritçiöglü, 1998: 206-207).

Pek çok ekonomist, ekonomik büyümeyi üretim kapasitesindeki artış olarak ifade etmektedir. Ancak ekonomik büyüme bir süreç olarak değerlendirildiğinde, fiziksel ve beşeri sermayenin birikimi, teknolojik yenilikler, nüfus dinamikleri, coğrafi koşullar, iklim özellikleri, kültürel ve kurumsal unsurlar, demokrasi seviyesi, gelir eşitsizliği, kamu politikaları ve makroekonomik istikrar gibi unsurlar bu süreci doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda, bu faktörler arasındaki etkileşimler de ekonomik büyümeye dolaylı bir şekilde yön vermektedir (Eğilmez & Kumcu, 2004: 101-102).

Ekonomilerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik yapıları ne kadar farklı olursa olsun, sınırlı kaynakların verimli bir şekilde kullanılması bir zorunluluk teşkil etmektedir. Kaynakların tam kapasite ile değerlendirilmesi makroekonominin, kıt kaynakların etkili bir biçimde yönetilmesi mikroekonominin, ekonomik büyüme ise kalkınma ekonomisinin başlıca odak noktalarını oluşturmaktadır (Berber, 2006: 87-92).

Yaşam standartlarının iyileştirilmesi, tüm ülke ekonomileri için kritik bir hedef oluşturmaktadır ve bu hedefe ulaşmanın en temel yolu, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesidir. Ekonomik büyüme, bir ülkenin refah düzeyini analiz etmek için üretim, tüketim, çıktı seviyesi, sermaye birikimi ve gelirdeki tüm değişimleri yansıtmaktadır ve bu unsurlardaki değişiklikler, büyüme sürecinin önemli göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme, istihdamın çoğalmasını, işsizlik oranlarının azalmasını, sermaye birikiminin artmasını, reel üretim ve gelir seviyelerinin yükselmesini sağlamaktadır ve bu süreç, toplumsal refahın artmasına katkı sunmaktadır (Hudson, 2015: 276-280).

Ekonomik kalkınma, temelde insanlık tarihindeki ekonomik koşulların zaman içinde nasıl değiştiğini ve bu değişimi sağlamak için hangi adımların atıldığını göstermektedir. Ancak, insanoğlunun yaşam koşullarını iyileştirme isteği ve daha yüksek yaşam standartlarına ulaşma arzusu, bu dar kapsamlı tanımın ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma tanımına sadece ekonomik şartlar değil, aynı zamanda bu şartların büyük ölçüde belirleyici olduğu, insanoğlunun karşılaştığı zorluklar, acılar, açlık, hastalıklar, eğitim seviyesi, haklar ve özgürlükler gibi unsurlar da dahil edilmelidir. Buna ek olarak, bireylerin kültürel yeterlilikleri ve eksiklikleri gibi yaşamla ilgili diğer unsurlar da kalkınma sürecine dahil edilmekte ve bu unsurlar, kalkınmanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Ragab, 2002: 124-130).

Kalkınma ekonomisi çoğunlukla yoksullukla mücadele eden ve alt gelir grubunda olan ülkelere odaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yoksullukla mücadelesinde ve belirli bir düzeye ulaşma noktasında kalkınma ekonomisinin önemli yeri bulunmaktadır. Kalkınmada amaç, dezavantajlı durumda ülkelerin gelir düzeyinin artırılmasının sağlanması ve refah seviyesine ulaşabilmesidir. Bu da sosyal adaletin sağlanmasıyla gerçekleşebilecektir. Ekonomik kalkınma, niceliksel artışlardan ziyade niteliksel gelişmelere odaklanmakta, elde edilen mal ve hizmetlerin ne şekilde dağıldığı ve toplumu ne şekilde etkilediği noktasını ele almaktadır (Özcan, 201: 104-114).

Ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınmanın farkı, ekonomik büyüme miktar olarak artışı ifade ederken, ekonomik kalkınma kalite ve yaşam standardı gibi nitel faktörlere odaklanmasıdır. Ekonomik büyüme rakamsal olarak gelişmeyi ifade ederken kalkınma, “Bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeylerinin) yükseltilmesidir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Kaynak, 2011: 20-23). Ekonomik kalkınma bir ülkenin veya toplumun tümünden gelişime ve iyileşmeyi ifade etmektedir. Kalkınma, yaşam düzeyinin artmasına teknolojik gelişmelerin ilerlemesine, ulaşım ağlarının belirli bir seviyeye ulaşmasına, çocuk ölümlerinin azalmasına, kültürel faaliyetlerinin artmasına, adil gelir dağılımının sağlanmasıyla ilgilenmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma birbirleriyle ilişkili kavramlar olmasına karşın, büyümenin gerçekleşmesi için kalkınma şartı aranmamaktadır. Kalkınmanın sağlanabilmesi için ise büyümenin gerekliliği göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Dolayısıyla, her ekonominin büyümesi kalkınmış olduğu anlamına gelmez, ancak kalkınan bir ülke ekonomik büyümeyi çok daha kolay elde edebilir (Yıldız & Topuz , 2011: 210-213).

2. Sosyal Kalkınma

İslam inancına göre dünya üzerindeki her şey insanın yararı ve ihtiyacına yönelik olarak yaratılmıştır. İnsanlık için geliştirilen bilim dallarının da bu amaca hizmet ettiği göz önünde bulundurulduğunda, iktisat bilimi de bireylerin daha konforlu, daha refah içinde bir yaşam sürdürmelerini sağlamaktadır. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken noktalardan biri de üretim ve tüketim kavramlarıdır ki hem klasik iktisadın hem de İslam İktisadının temelini oluşturmaktadır. Üretim ve tüketim insanlar içindir, insan yoksa bu faktörler de anlamını kaybedecektir. Üretim ve tüketimin nasıl ve ne şekilde yapıldığı da önem arz etmektedir. Klasik iktisadın “Kıt kaynaklarla, sınırsız ihtiyaçların karşılanması” tanımına bakıldığında, insanları tüketim çılgınlığına sevk eden, onları hiper-tüketici yapan ve hep daha fazlasını tüketmek için teşvik eden kapitalizmin kâr elde etme arzusu göz önüne gelmektedir (Yeldan, 2019: 195-197). Daha çok üretim, insan ve toplum odaklı olan İslam İktisadına bakıldığında, klasik iktisat tanımıyla taban tabana zıt bir tanım görülmektedir. Çünkü kaynaklar kıt değildir, henüz keşfedilmemiş denebilir fakat Allah indinde sınırlı olan, kıt olan hiçbir şey bulunmamaktadır. Bununla beraber, insanların ihtiyaçlarının sonsuz olması da Müslüman bir kişiye yakışmamaktadır. Müslüman bir kişi kaynakların israfına sebebiyet vermeden harcamalarını yapan kişidir. Bu yönüyle İslam İktisadı, klasik iktisattan ayrılmaktadır. İslam iktisadı, bireylerin ve toplumun maddi faydasını maksimize etmekten ziyade, insanların maddi kaynaklara olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır.

Türkiye tarihinde önemli rolü olan bilim insanı Necmettin Erbakan, toplum ve ülke sorunlarının çözülebilmesi noktasında İslam düşünce ve değerleriyle örtüşen fikirleriyle tanınmaktadır. Necmettin Erbakan hem maddi kalkınma hem de manevi kalkınma üzerinde durmakta ve bunu dile getirmektedir. Maddi kalkınma noktasında üretimin arttırılmasını destekleyen Erbakan, manevi kalkınma noktasında da İslam perspektifinde verilen eğitimleri desteklemekte tam anlamıyla kalkınmanın gerçekleşebilmesi için bu ikisinin bir arada gerçekleşmesini savunmaktadır. Manevi anlamda noksan toplumlar, bireyselci yaklaşımla hareket ederek, toplumsal çıkarı göz ardı etmektedirler. Bilinçli bir Müslüman, dininin emir ve yasakları konusunda hassas davranan ve hayatını İslam çerçevesinde yaşayan bireyler olarak tanımlanabilmektedir. Bu noktada Erbakan, manevi bir kalkınmanın gerçekleşmesi için sadece Müslümanlığın yeterli olmadığını, bilinçli Müslüman olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır (Erbakan, 2014: 349-356).

Şeybani, Kitabü'l-Kesb'te “kesb” kelimesinin “helal yollardan mal elde etme” manasında kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla Müslüman kişinin, elde edilme şekline bakmaksızın değil, helal yollardan mal elde etmeye odaklanması gerekmektedir (eş-Şeybani, 2019). İslam'da yasaklanmış yollardan elde edilen servet de maddi ve manevi kalkınmanın önünde engel teşkil etmektedir. Müslüman bir kişinin iktisadi kararlarını verirken, hem dünyada hem de ahirette mutlu olabilmek adına İslam'ın gerekliliklerine ve yasaklarına göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu denge düşüncesi İslam Ekonomisi literatüründe “homo islamicus” kavramıyla da tanımlanmaktadır. Ayette de geçtiği gibi “Allah'ın emirlerine sarılan ve ayrılmayan.”² Müslüman kimliği ile yaşamaya gayret göstermelidir. Bu anlayışa göre yaşamaya çalışan insanın, kendini geliştirmesi, Allah'ın emirlerini kavraması ve kavradığı bilgileri de hayatına yansıtması gerekmektedir. Bahsi geçen bu Müslüman kişi, iktisadi tutumlarını bireysel değil, toplum menfaatinin maksimize etmeye çalışmalıdır. İslam ekonomisini diğer ekonomik sistemlerden ayıran nokta da bu olmaktadır (Ersin & Yıldırım, 2015: 207-210). Hamid Hosseini homo-islamicusu, “Adil, hayırsever, toplumsal bakımdan sorumlu, çabuk ve kolay kazançların çekiciliğinden uzak durmayı başaran ve böylece de toplumun çıkarlarını kollayan, müsrif olmayan bir idealdir.” şeklinde tanımlamaktadır (Hamid, 1992: 98-100).

İslam ekonomisi ahlaki değerleri öncelemektedir. Toplumun menfaatinin, bireysel çıkarlara göre daha mühim olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla İslam'ın ilke ve prensipleri kişilerin iktisadi davranışını ve hayatını belirlemektedir. Homo Islamicus, kişinin bir karşılık beklemeden, yaptığı eylem neticesinde bir bencilce davranışlardan uzak durarak toplumun menfaatine yönelik gösterilen bir tutum olarak da ifade edilebilir. Bu dilimizde diğerkâmlık olarak da adlandırılmaktadır (Kuzulu, 2023: 245-248).

Kalkınmanın sağlanması için hem şimdiki nesli hem de gelecek nesli düşünerek hareket etmek gerekmektedir. Bugünkü neslin yaşamış olduğu hayatı, gelecek nesillerin de asgari düzeyde yaşayabilmesi gerekmektedir. Herkesin eşit fırsatlara sahip olması ve hakların korunması noktasında sosyal adaletin müzakere edilmesi gerekmektedir (Yıldırım, 2011: 2-3).

Kaynakların etkin şekilde kullanılması ve dağıtılması sosyal adaletin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede toplumda yaşayan fertlerin her açıdan emniyette ve eşit şekilde yaşam sürdürmesi amaçlanmaktadır (Bell, 2007: 109-111). Sürdürülebilir bir iktisat politikasının gerçekleşmesi için adaletli bir üretim yöntemlerinin sağlanması gerekmektedir. Bu

2 Âl-i İmrân suresi 103.ayet

politikaların sağlanması da kalkınmanın sağlanması noktasında önemli görülmektedir. Sosyal adaleti sağlayacak politikalar üretilmediğinde, zenginler daha zenginleşecek, fakirler de daha fakirleşecekler. Buna bağlı olarak da gelir düzeyi artan kişilerin göçleri başlayacak, ülke dinamikleri bozulacak, toplum demoralize olacak ve kalkınmanın sağlanmasına zeval gelecektir. Ancak sosyal adalet bağlamında kalkınmanın gerçekleşmesiyle daha huzurlu insanlar ve toplumların inşası öngörülmektedir. Manevi boyutu eksik olarak saf iktisadi bir kalkınma beklemek mantıksal olarak makul görünüyorsa da İslam Ekonomisi açısından tam anlamıyla kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir (Nakvi, 2000: 174-180).

İslam ekonomisi perspektifinden ekonomik büyüme, yalnızca mal ve hizmet üretiminde bir artış olarak tanımlanmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal refahın, adaletin ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen gelirin süreklilik arz eden bir şekilde arttığı bir olgu olarak ifade edilmekte ve bu artış, insanların yaşam standartlarını yükseltmekte, daha kaliteli bir eğitim alabilmelerini sağlamakta, sağlık koşullarında iyileşmeler meydana getirmekte ve sosyal hizmetlere daha kolay erişim imkânı sunmaktadır. İslam ekonomisi bağlamında, büyüme sadece bireysel kazançla değil, toplumsal adaletle de doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda, ekonomik büyümenin amacı, toplumun tüm bireylerine eşit fırsatlar sunmak ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır.

Sonuç olarak, ekonomik büyüme, toplumların refah seviyelerini yükseltmekte, toplumsal adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynamakta ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini temin etmektedir. İslam ekonomisi bağlamında büyüme, maddi kalkınmanın ötesinde, toplumsal dengeyi ve eşitliği teşvik etmeyi amaçlamakta ve toplumların ortak yararına yönelik bir süreç olarak şekillenmektedir. Bu perspektif, ekonomik büyümenin sadece sayısal bir artış değil, aynı zamanda toplumsal huzurun ve adaletin sağlanmasında belirleyici bir unsur olduğuna işaret etmektedir (Lewis, 2013: 165-170).

3. Sosyal Adalet

Sosyal adalet, toplumda var olan eşitsizliklerin çözüme kavuşturulması ve ekonomik anlamda dezavantajlı olan kesimlerin daha güçlü kesimler altında ezilmemesi ve korunması olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2007: 65-70). Kişilerin yaşadıkları toplumda, kendilerine yakışır ve minimum hayat standardında yaşamalarının sağlanması, haklarının korunması ve gözetilmesi gerekmektedir. Sosyal adaletin tesis edilmesiyle bireyler için gerekli fayda adaletli şekilde dağıtılmış olacaktır.

İslam düşüncesi, kişileri, toplumları, kâinatı ve sonraki nesilleri de içine alan kapsamlı bir bakış açısına sahiptir. İnsanların sosyal hayatının şekillenmesinde, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yaşanması noktasında sosyal adaletin inşasını sağlamaktadır. Mülkiyet, miras ve zekat gibi hakların varlığı sosyal adaletin varlığına kesin olarak işaret etmektedir. Allah'ın yaratmış olduğu kaynakların toplumun her kesiminin faydasına olacak şekilde ve herhangi bir adaletsizlik olmadan kullanılması gerekmektedir. Allah, evreni kusursuz bir ölçüde ve adaletli biçimde yaratmıştır.³ İslam toplumu düzeni, kamu düzeninin sağlanması, toplumun yaşanılabilir olması ve diğer toplumlarla olan iletişimin sağlanması için elzem olan ilkeleri içermektedir. İslam'da sosyal adalet, insanın hayattaki tüm yönlerini ve temel prensiplerini kapsayan bir adalettir. Ekonomik adaletin dar kapsamından çok daha geniş olan bu kavram, yaşamın her alanını ve tüm iş kollarını içine almaktadır. Üstelik bu adalet anlayışının kapsadığı değerler sadece ekonomik ya da maddi değerlerle sınırlı değildir. Sosyal adalet, tüm değerleri içine alan bir adalet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam, bireyler ile toplum arasında fırsat eşitliği ve adalet ilkelerini belirgin ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsanların ve toplumların ilerlemesi için çalışmalarını ve çaba göstermelerini teşvik edilmekte ve bireylere yeterli imkân sağlanmasını, adaletin tesis edilmesini ve bu çerçevede gelişim ve büyümelerinin garanti altına alınmasını sağlamaktadır (Kutub, 2014: 145-149).

Haksız kazancın başında gelen faiz uygulaması dinimizce yasaklanmıştır ve faiz, sosyal adaletin sağlanmasına ket vurmaktadır. İslam inancına göre, insanların mallarını haksız yollarla elde etmek ve tüketmek haramdır. Başkalarının mal varlıkları ancak ticaret yoluyla gerçekleşen ve karşılıklı rıza temelinde yapılan alışverişler sonucunda geçerlidir. Bu konuda Kuran-ı Kerim'de ayetler bulunmaktadır. En çok bilinenlerden bir tanesi, "Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram yollardan yemeyin. Ancak aranızda karşılıklı rıza ile gerçekleşen ticaretin hükmü hariç."⁴ şeklinde ifadeler mal varlıklarının korunması ve ticaretin helal koşullarda yapılmasını vurgulamaktadır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik ve tefecilik, fiyat, aldatma bu haram yolların ve şekillerin önde gelenleri ve yaygın olanlarıdır. İslam'ın sosyal adalet anlayışını ve ekonomik ilişkilerdeki etik kuralları göstermektedir. Ayette, insanların birbirlerinin mallarını haksız olarak almaması ve kazanç elde ederken karşılıklı

3 Bakara Suresi 29. ayet

4 Nisa Suresi 29. ayet

rızaya dayalı adil ticaret yollarını benimsemeleri emredilmektedir. Sosyal adalet çerçevesinde, bu haksız kazanç, sömürü ve toplumsal dengesizliklerin önlenmesini amaçlayan; aynı zamanda bireyin yalnızca kendine değil topluma karşı da sorumlu olduğu bir ekonomik düzeni işaret etmektedir. Böylece, İslam'ın sosyal adaleti sağlama hedefine yönelik kapsamlı bir ahlaki çerçeve sunmaktadır. İslam, bireysel çıkarların toplumsal refahı tehlikeye atmaması gerektiğini savunmakta ve ekonomik faaliyetlerde adaleti öne çıkarmaktadır (Siddiqi, 2004: 98-111)

Kişinin dünyada sahip olduğu özellikleri sebebiyle üstünlüğün İslam'da geçerliliği yoktur. İslam, üstünlüğün yalnızca takvada olduğunu belirtmektedir. Bunlar dışındaki özelliklerin üstünlüğe sebebiyet vermediğini açıkça ortaya koymaktadır.⁵ İslam ekonomisi bağlamında bakıldığında herhangi bir bireyin veya sınıfın diğerinden üstünlüğü yoktur, sınıfsallaşma söz konusu değildir. Aksine yardımlaşma, uhuvvet ve dayanışma söz konusudur. Allah rızık dilediği gibi taksim eder. Ancak sonrasında insanlar servetlerini bireyler arasında adaletli bir şekilde paylaşılmamasının sosyal adaletin eksikliği olarak görülebilmektedir. İslam'a göre Allah, her bireye rızık farklı oranlarda vermektedir ve bu taksimatın Allah'ın mutlak iradesine dayalı olduğu bilinmektedir. Ancak bu farklılık, bireylerin mal ve servetlerini adil bir şekilde paylaşma sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Servet, sadece sahip olan kişinin tasarrufunda değil, aynı zamanda toplumun diğer fertlerinin ihtiyaçlarını da gözeterek paylaşılmalıdır. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de geçen, *"Allah rızıkı, kiminize kiminizden daha fazla vermiştir. Ancak rızıkı bol verenler, rızıkta eşit olsunlar diye kendi rızıklarını ellerinin altında bulunanlara vermezler. Şimdi Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?"*⁶ ayeti İslam'da sosyal adalet kavramını açıklayan ayetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam, sosyal adaletin bir gereği olarak toplumda güçlü bir dayanışma ruhu oluşturmayı amaçlamaktadır. Nahl Suresi 71. ayet, Allah'ın rızık taksiminde, bireyler arasında haksızlık ve adaletsizlik olarak algılanmaması gerektiğini, ancak bireylerin Allah'ın bu taksimine uygun olarak ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmaları gerektiğini belirtmektedir (Kamali, 2005: 130-134). İslam ekonomisi, bireylerin toplumdaki hak ve sorumluluklarına vurgu yaparak, bireysel refahın yanı sıra toplumsal refahı da gözetmektedir. Bu ayet, kişilerin topluma olan sorumluluklarını hatırlatarak, adil ve dayanışma temelli bir düzenin inşa edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Dayanışma temelli bir düzenin inşa edilmesi noktasında, *"Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."*⁷ ayetiyle Allah, Müslümanların birbirlerine ihtiyaç duydukları ve bahsedilen iki grubun iş birliği içinde olmasını emretmektedir. Maddi zayıflığı olan kişiler, maddi zenginliği olan kişilere ihtiyaç duyarlar; aynı şekilde maddi zenginliği olan kişiler de ticaretin ve üretimin gerçekleşmesi ve sürdürülmesi için maddi zayıflığı olan kişilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu Allah'ın takdir etmiş olduğu bir dengedir.

Ekonomik, sosyal ve ticari ilişkilerden hasıl olan neticeler, sosyal adalet ve sınıfsallaşmaya dair bazı işaretler vermektedir. İslam ekonomisi bağlamında bakıldığında toplum arasında ve bireyler arasında bir denge görülmesi beklenmektedir. Bu denge sosyal adaletin sağlanması noktasında önem arz etmektedir. Bu durum kişilerin haklarını koruma altına alırken, aynı zamanda bireyin de topluma karşı olan sorumluluğuna ve toplumun menfaatine zarar veren ekonomik davranışlarda bulunmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Mevdudi, 2014: 211-215).

İslam Ekonomisini, ana akım iktisat anlayışından ayıran farklardan biri de İslam Ekonomisinin temerküz ekonomisi değil, bir dağılım ekonomisi olmasıdır. Dağılım ekonomisi, servetin bir merkezde toplanmamasını ve hak sahiplerine dağıtılmasını ifade etmektedir. Burada ifade edilen hak sahipliği noktasında bir açılım getirmek gerekmektedir. Ferdî olan bir servette nasıl oluyor da başka kişilerin de hakkı olabiliyor? Diye düşünüldüğünde *"Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı, onu verirlerdi."*⁸ ayeti bunu açıklamaktadır. İnsanların sahip olmuş oldukları servet, kendilerine ait olduğu görülüyor olsa da kişilerin topluma karşı bir sorumlulukları bulunmaktadır. İnsanlar, çalışarak ve emek vererek servet elde etmektedirler. Fakat elde ettikleri mallar ve kazançlar yalnızca Allah'ın takdiriyle kendilerine verilmiştir ve emanet hükmündedir. İslam, servetin sadece bir grup insanda yoğunlaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Zekâtın verilmesi ve faizin kaldırılması ile toplumdaki eşitsizlikler azalacak, adil ekonomik düzen oluşması mümkün olacaktır. Adil bir ekonomik düzenin bu minvalde sağlanacağı düşünülmektedir. İslam'ın sosyal adalet anlayışı, bireylerin ekonomik özgürlüğünü kısıtlamadan adil bir düzen kurmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, mal ve kazanç sahiplerinin zekât ile topluma katkı sağlaması, mal varlığının belirli bir kısmının ihtiyaç sahiplerine aktarılması gibi uygulamalar, toplumda ekonomik dengelerin korunmasını sağlamaktadır (Chapra, 2008: 100-105)

5 Hucurât Suresi 13. ayet.

6 Nahl Suresi 71. ayet

7 Zuhruf Suresi 32. ayet

8 Zâriyât Suresi 19. ayet

Sosyal adaletin sağlanması, sosyal eşitsizliklerin giderilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu da sosyal yardımlaşma ile sağlanmaktadır. Sosyal yardımlaşmanın başında Allah'ın emri olan zekât gelmektedir. Servet sahiplerinin, varlıklarının bir kısmını toplumsal sorumluluk olarak, zekât, sadaka ve infak gibi yollarla muhtaçlara aktarmaları gerekmektedir. Bu, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin önlenmesi için bir mekanizma olarak görülmektedir. Zekât, terim olarak "Kur'an'da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder." (Erkal, 2013). Zekâtın, her yıl belirli bir oranın toplumsal ihtiyaçlara ve sosyal hayata katkı sağlamak için verilmesi gerekmektedir. Böylece toplumsal refahın artırılması ve dezavantajlı kesimin temel ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir. Ayet yalnızca maddi zenginliği değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğu da öğütmektedir. Mallarda hakları bulunan kişilerin göz önünde bulundurulmasıyla zekât, toplumsal barışın ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Kur'an ve Sünnet'te zekât kavramına yapılan atıf sadece bu kelime ile sınırlı değildir. Kişinin sosyal sorumluluğu, çevresindeki yetim, yoksul ve ihtiyaç sahiplerine karşı duyarlı olması da değişik vesileyle işlenmektedir. Medine döneminde inen ayetlerde ahlâk ve sosyoekonomik konuların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Zekât da bu konuların odağında yer almaktadır (Erkal, 2013).

Zekât, bireyleri bencillikten arındırarak topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeye yönlendirmekte, kişilerin sahip oldukları zenginlik ve nimetlere karşı duyarlı olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda malın paylaşılması, bireylerin sahip oldukları şeylere daha az bağlanmalarını sağlamakta ve Allah'a karşı duyguları da güçlendirmektedir. Zekât, bireysel arınmayı sağlamakla beraber, toplumun sağlıklı bir şekilde gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Ayuniyyah, 2018: 123-127). Toplumda zenginlerin ve fakirlerin bir arada bulunması gayet doğal olmakla beraber, bu farklılığın toplumun yaşanılabilir halden uzaklaşmamasını sağlaması gerekmektedir. Bu iki toplum arasında herhangi bir düşmanlık, kutuplaşma ve gerilimin ortaya çıkmaması için etkili yöntemlerden biri zekât olarak görülmektedir. Zekât, daha önce de ifade edildiği gibi zenginlerin elinde temerküz etmemesi, üzerinde hakkı olan kişilerin de faydalanması için bu iki grup arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Zekât uygulaması sayesinde borçlu kimselere, yolda kalmışlara, fakirlere, miskinlere, ihtiyaç sahiplerine bir nevi sosyal güvenlik sağlanmaktadır. Aynı zamanda servetin bir kenarda âtil kalmaması ve ekonomik sisteme dahil olmasıyla, ekonominin de canlanmasını sağlamaktadır (Kashif, 2018: 289-291).

Daha önce de bahsedilmiş olduğu gibi İslam ekonomisinin önem verdiği üretim, tüketim ve dağılım kavramlarından bahsetmekte fayda görülmektedir. Üretim faktörlerine burada değinmek yerinde olabilir. Emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis olarak açıklanmaktadır (Dinler, 2008: 50-53). İslam ekonomisinin arz yanlı bir üretim anlayışına sahip olduğu bilinmektedir (Sırım, V. 2018: 112-115) İslam tarihinde Hz. Ömer zamanında, ihya ve ikta vasıtasıyla mülk edinilen, üç yıl üst üste ekilmeyen toprakların sahiplerinden geri alınması suretiyle geri alınıp, bu işi layığıyla yapabilecek müteşebbislere verilmiştir (Kallek, 2015: 80-83).

İslam doktrininde, sermayenin üretim sürecine emekle birlikte katılmadığı veya risk taşımadığı durumlarda bir üretim faktörü olarak tanınması mümkün olmamaktadır. Emek-sermaye ortaklığının her türü, karşılıklı risk taşıyan bir kar ortaklığı temelinde şekillenmektedir. Nitekim İslami finans uygulamalarından olan Mudaraba ve Muşaraka bu temele dayanmaktadır. Sermayeye emekten bağımsız bir statü vermek, bu iki unsurdan her birinin diğerine karşı bağımsız bir varlık olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir ayırım yoktur. Sermaye ve emek birbirlerinin işlevlerini tamamlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretime emek ile katılmayan sermaye getirisi ve risk almadan elde edilen kazanç faiz olarak tanımlanmaktadır. Faiz gelirleri sermayenin belli gruplarda yığılmasına sebep olmaktadır ki bu da İslam'ın emir ve yasaklarıyla çelişen bir durumdur. Elde edilen risksiz kazançlar, servet sahiplerine sürekli bir akış sağlamaktadır. Bu durum servet sahibi olmayan kişiler arasında adaletsizliğe ve kapanması zor bir gelir farkını ortaya çıkaracaktır (Tabakoğlu, 2008-300-304).

"İslâm ekonomisinde sermaye statik değil dinamik olarak tanımlanmaktadır."⁹ Bu yüzden kaynakların en etkili ve verimli şekilde kullanılarak toplumların hizmetine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Sermayenin sosyal adaleti sağlayacak şekilde dağıtılması, toplumun huzurunun sağlanması ve halkın refah içinde yaşamasına sebebiyet verecektir. İslam ekonomisinin temel amaçlarından biri de budur. İslam ekonomisi sisteminin kurulması bu amaca hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde ahlak, güven ve adalet esaslarına göre işleyen bir düzen oluşacak ve sermaye her kişiye adil bir şekilde ulaşacak ve belirli kişiler etrafında dönmeyecektir (Korkut, 2020:212-243).

9 Cem Korkut, Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı

İslam ekonomisi, klasik iktisat anlayışına bir tepki olarak ya da alternatif bir çare olarak görülmemelidir. İslam ekonomisi yapısı itibarıyla tüm ilke ve prensipleriyle bir anlayış getirmektedir. Arz yönlü olması özelliği de aynı şekilde görülmektedir. Serveti biriktirmeyi değil, aksine infak etmeyi yani harcamayı teşvik etmektedir. İslam ekonomisi transfer harcamalarını kabul etmiş ve yüksek gelir grubundaki kişilerden, alt gelir grubuna gerçekleşecek transferin önünü açmış ve bazı kuralları da beraberinde getirmiştir (Maliah, 2003:149-167).

Sonuç

İslam Ekonomisi, kişilerin makul ve Allah rızasına uygun bir yaşam sürmesini mümkün kılmaya çalışan bir sistem olarak düşünülmektedir. İslam iktisadi, sosyal adaleti ve maddi refahın bireyler arasında dengeli ve adil bir şekilde dağıtılmasını vurgulamaktadır. Sosyal adalet olgusunun geliştirilmesi ve toplumsal haklar kapsamında refahın sağlanması, adaletsizliklerin giderilmesi üzerine yaklaşımlar, nitelikli bir yaşam sürmeye odaklanmıştır. Sosyal adalet, gelişen ve değişen dünya şartlarında toplum düzeninin adil ve yaşanılabilir hale getirilmesini ve ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Kişilerin temel ihtiyaçlara olan ulaşımı, hak ve özgürlüklerinin ve adaletin sağlanabilmesi sosyal adaletin kapsamını oluşturmaktadır. İslamiyet, cinsiyet, ırk, kimlik, meslek, statü ayırt etmeksizin hakkın teslim edilmesi gerektiğini emretmektedir. Dolayısıyla sosyal adalet, kimseyi ayırmadan hakkın verilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal barışın ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

İslam, toplumun ve ekonominin bütün unsurlarını birbiriyle uyumlu şekilde bir sosyal adalet tanımı getirmiştir. Hem sosyal hem de ekonomik araçlar, birbirini tamamlayıp bir bütünlük oluşturacak şekilde desteklemektedir. Kişiler, mübah olan amaçları için çalışırken istidatlarını kullanmakta serbesttirler. Dünyada herkes farklı kabiliyetlerle yaratılmıştır. Bu durum toplumun birbirine destek olmasını ve yardımlaşmasını sağlamaktadır. Farklı kabiliyetlerle yaratılmış olan insanlar, potansiyellerini kullanmak suretiyle iktisadi gelişime katkı sağlarlar ve dolayısıyla bunun da karşılığını alırlar.

İslam ekonomisi sistemi, iktisadi, sosyal, dini ve psikolojiyi de kapsayan evrensel bir sistemdir. Toplumsal adalet kavramı, bu değerlerinin birinin eksik olmasıyla tamamlanamaz. İslam ekonomisi bu değerlerle bir bütündür ve klasik iktisat anlayışının benimsediği gibi parayı değer kaynağı görmemektedir. Adil toplumun düzeninin de bu şekilde olacağına inanmaktadır. İnsanlar bir toplum içinde yaşamaktadırlar, birbirleriyle ilişkilidirler ve her bir bireyin diğer bireyler üzerinde hakkı bulunmaktadır. Netice olarak kişiler birbirlerinden sorumludurlar ve birbirleriyle ilgilenmeleri gerekmektedir. Böyle bir sistem, adil ve dinamik bir toplum oluşturulmasına imkân tanımaktadır.

Nihayetinde büyümenin kalkınmaya dönüşmesi için adalet ve İslam ekonomisi ilkeleri bir arada gözetilmelidir. Bu yaklaşımla, toplumun her kesiminin refahtan faydalanacağı bir gelecek inşa edilebilir. Daha yaşanılabilir bir hayatın sağlanması noktasında, insanoğlunun ataletini üstünden atması gerekmektedir. Ataletin etkilerini aşabilmek adına bireylerin motive edilerek üretkenliğe yönlendirilmesi gerekmektedir. Atalet halinin bireyler, ekonomi ve toplum açısından etkileri bulunmaktadır. Tüketim harcamalarının artmasıyla ve kişilerin haklarının dağıtılmamasıyla adaletsizliğin vücut bulması istenmeyen bir durumdur. Buna bağlı olarak üretimin azalması ve borçlanmasının, hatta faizli borçlanmanın, oluşması kaçınılmazdır. Dolayısıyla ekonomik verim azalacak, devlet ekonominin idaresini sağlamak için para basmak isteyecek, bu da bilindiği üzere enflasyona sebep olacaktır. Bu durum kısır döngüye sebep olmaktadır.

İktisadi kaynakların israfı ve ihtiyaç dışı tüketim yoksulluğun oluşmasındaki faktörlerin başında gelmektedir. Geçmişten bugüne sosyal adaletin ve refahın sağlanması noktasında önemli bir yere sahip olan zekât, Müslüman toplumlar açısından fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ülkelerde yoksullukla mücadelede aile odaklı dayanışma ve toplum temelli geleneksel mekanizmalar belirleyici araçlar olmuştur.

Gelir adaletsizliğinin azalması için bir veri yönetim sisteminin oluşturulmasıyla ve yapılan sosyal desteklerin kayıt altına alınıp sivil toplum kuruluşları ve devlet aracılığıyla sosyal destek gerçekleştirilmesinin iyi bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Doğru şekilde yönetilecek politikalarla kaynakların verimli şekilde kullanılması sağlanmış olacaktır. Yapılan sosyal desteklerin, uygulanan sistemle, hak edilen şekilde dağıtılmasıyla bu sistemin etkinliği de artmış olacaktır.

Devletin, kişilerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle, yukarıda bahsedilen uygulamaların gerçekleştirilmesiyle kaynaklar verimli ve etkin kullanılacak, bu sayede gelir adaletsizliğinin oluşturduğu yoksulluk seviyesinde azalma meydana

gelebilecektir. Bunun yanında devlet ve piyasa ilişkisi olan insanların, uygun ücretle istihdam sağlanması, iş potansiyeli oluşturmaları önem arz etmektedir. İş gücünün sağlanmasından sonra bu kişilere birtakım eğitimlerin verilmesiyle nitelikli hale gelmeleri sağlanmalıdır.

İslam ekonomisi anlayışının kalkınma politikalarıyla bütünleşmesi, günümüz sosyo-ekonomik sorunlarına alternatif bir çözüm sunma potansiyeline sahip olacağı görülmektedir. İslam iktisadının kalkınma sürecine katkısı, yalnızca ekonomik büyümeyle sınırlı kalmayıp, toplumsal refahı bütüncül bir yaklaşımla ele almasıdır. Bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını dengeleyen bu yaklaşım, ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına ve sosyal uyumun güçlendirilmesine yönelik işlev üstlenmektedir. İslam iktisadı, kalkınma süreçlerinde yalnızca ekonomik göstergelerin iyileştirilmesini değil, aynı zamanda toplumun ahlaki değerlerini ve bireylerin hak temelli yaklaşımlarını ön plana çıkarır. Bu yaklaşım, ekonomik kararların sosyal sonuçlarını göz önünde bulundurarak ekonomik büyümeyi adalet perspektifinde yeniden yorumlamaktadır. Neticede, ekonomik ve sosyal boyutları entegre eden bu model, bireysel kazanımları toplumsal sorumluluklarla dengeleyen bir kalkınma anlayışı sunmaktadır.

Kaynakça / References

- Çalışkan, D. (2010). *Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Özcan, B. (2011). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Ayuniyyah, Q. (2018). Zakat for Poverty Alleviation and Income Inequality Reduction. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 4(1), pp. 123-127.
- Balta, Y. (2015). İslam Hukuku'nda Zekât Malları Ve Nisaplar. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 45-72.
- Bell, L. A. (2007). Theoretical Foundation for Social Justice Education. (ed.) Maurianne Adams, Lee Anne Bell, Pat Griffin. *Teaching for Diversity and Social Justice*. L. B. In: M. Adams.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Carroll, T. F. (2001). *Social Capital*. Local Capacity Building and Poverty Reduction.
- Chapra, M. U. (2008). *The Islamic Vision of Development in the Light of Maqāsid Al-Sharī'ah*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute Islamic Development Bank.
- Collier, P. (1998). *Social Capital and Poverty*. *Social Capital Initiative Working Paper*. N. 4, pp. 24-30.
- Dinler, Z. (2008). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Doğrucan, A. (2015). Türk- İslam Düşüncesi Açısından Manevi Kalkınma. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 216, ss. 185-197.
- Durmuş, H. (2022). *İslam İktisadı Tüketim Anlayışı: İsrâf Perspektifinden Değerlendirme*. Ankara: Orion Akademi.
- Eş-Şeybani, e.-İ. M. (2019). *Kitabü'l-Kesb. İslam İktisadında Helal Kazanç*. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Erbakan, N. (2014). *Milli Görüş ve Üçüncü Beş Yıllık Plan*. Ankara: Furkan Yayınları.
- Erkal, M. (2013). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Zekat: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat#1> adresinden alındı.

- Ersin, İ. & Yıldırım, C. (2015). Necmettin Erbakan'ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 141-158.
- Eğilmez, M. & Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası / Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. Çev. Bahar Bilgen. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hamid, H. (1992). From Homo Economicus to Homo Islamicus: Modern Capitalism and Islamic Ideology in Iran. *The Universality of Economic Science Reconsidered*. pp. 98-120.
- Hamitoğulları, B. (1985). *İktisadi Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslam Kalkınma Modelinin Vadettikleri*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 40(01), ss. 287-308.
- Hudson, E. (2015). *Economic Growth: How it Works and How It Transformed The World*. Vernon Press.
- Kallek, C. (2015). *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi: Harac ve Emval Kitapları*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kamali, M. H. (2005). *Principles of Islamic Jurisprudence*. Islamic Text Society.
- Kashif, M. (2018). The Dynamics of Zakat Donation Experience among Muslims: A Phenomenological Inquiry, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 9(1), pp. 45-58.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(01), ss. 207-230.
- Korkut, C. (2020). Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 16(59), ss. 212-243.
- Kunduracı, N. F. (2012). İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33/33, ss. 191-226.
- Kutub, S. (2014). *İslam'da Sosyal Adalet*. İstanbul: Beka Yayınları.
- Kuzulu, Ö. (2023). Homo Islamicus ve İslâm Ekonomisinde Yansımaları. *International Journal of Social Sciences*. 8(2), ss. 235-261.
- Lewis, A. (2013). *Theory of Economic Growth*. Routledge.
- Maliah, S. (2003). The Influence of Riba and Zakat on Islamic Accounting. *Indonesian Management and Accounting Review*. Vol. 2 (2), pp. 149-167.
- Mevdudi, E. A. (2014). *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Nakvi, S. N. (2000). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ragab, İ. A. (2002). Islam and Development in World Development. *Elsevier*. Vol. 8 (7-8), pp. 513-521.
- Sırım, V. (2018). Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekât'ın Yeri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, ss. 111-122.
- Siddiqi, M. N. (2016). Rethinking the Role of Economics in Understanding Markets Islamic Foundation. *Intellectual Discourse*, 24:1, 111-132
- Sunar, L. (2017). *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. İstanbul : İktisat Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). *İslâm İktisadı (Toplu Makaleler II)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Temple, J. (2000). Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries. *OECD Economics Department Working Papers*, N: 263, pp. 4-38.

Yıldırım, F. (2011). Üniversite Gençliği Sosyal Adaletten Ne Anlıyor? Sosyal Adalet İlkelerinin Sosyal Adalet Algısı Üzerindeki Etkisi. *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 25, ss. 113-124.

Yıldırım, K. (2011). *İktisada Giriş*. Ankara : Nisan Kitabevi.

Yıldırım, U. & Göktürk. İ. (2004). *Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler*. Editörler: Mehmet Marın, Uğur Yıldırım. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Yıldız, Z. & Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 61, ss. 201-226.

Yeldan, E. (2019). Küresel Krizin Onuncu Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi için Dersler. *Mülkiye Dergisi*, 43(1), ss. 195-197.